

TÜRKÇE İLK KUR'AN TERCÜMELERİNDEN MEŞHED NÜSHASININ (293 No.) TÜRK DİLİ TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ*

Yaşar ŞİMŞEK**

Özet

Bu makalede, İran'ın Meşhed kentinde Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesinde muhafaza edilen 3 tercümeden biri olan 293 numaralı Kur'an tercümesinin Türk dili tarihindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Makale, daha önce Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya ile *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*'nin 4/4 2015 sayısında "Horezm Türkçesi ile yapılan Kur'an tercümelelerinden Meşhed nüshası üzerine ilk bilgiler-I" başlığı ile yayımladığımız yazının devamı olup Meşhed nüshasının tercüme yöntemi, nüshanın kaynakları, nüshanın diğer tercümelemler ile ilgisi, metnin eskiciliği ve Türk dili tarihindeki yeri konularını ele almaktadır. Seyyidi'l-Hattât unvanlı Şeyh Yûsuf el-Ebâriyy oğlu Muhammed tarafından Hicrî 10 Şaban 737 / Miladi 14 Mart 1337 Cuma günü tamamlanan nüsha, Sâd suresinden başlayıp Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar olan tercümesidir. Bu tercümede, daha önceki nüshalarda görülmeyen iki husus dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, nüshanın hem kelime kelime satır arası tercümeyle ilgili hem de sure ve ayetlerle ilgili tefsirli hikâyelere yer vermesidir. Satır arası tercümelemlerde Arapça sözcüklerin birden fazla karşılığının bulunması nüshanın ilgi çekici özelliklerinden biridir. Verilen karşılıklar, yer yer lehçe farklarını da göstermektedir. Karşılıklardan biri Doğu Türkçesini diğeri Oğuz Türkçesini işaret etmektedir. Ayrıca nüshada

* Bu makale, Atebetü'l-Hakâyık ve İlk Dönem Türkçe İslami Eserler Sempozyumu'nda (28-30 Haziran 2018) aynı adla sözlü bildiri olarak sunulmuş ve daha sonra gözden geçirilerek genişletilmiştir. Makale, bildiri olarak yayımlanmamıştır.

** Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ysimsek55@gmail.com ORCID: 0000-0003-4532-8467

çok sayıda *hapax* örneği de karşımıza çıkmaktadır. Karahanlı Türkçesi Kur'an tercümelerinden TIEM 73 nüshasından sadece 3 yıl sonra istinsah edilen bu nüsha, Türk dili tarihi için son derece ehemmiyetlidir.

Anahtar Kelimeler: Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kur'an tercümesi, Türkçe Kur'an tercümesi, Meşhed nüshası.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF MASSHAD COPY (293 NO) WHICH IS ONE OF THE FIRST TURKISH TRANSLATIONS OF QUR'AN IN TURKISH LANGUAGE HISTORY

Abstract

In this article; it is going to be dwelled on the role and importance of the Qur'an translation, numbered 293 and which is one of the three translations in Turkish language history preserved in Âstan-i Quds-i Razavi library in Masshad city, Iran. The article is continuation of the paper that we already published with Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya with the title "Horezm Türkçesi ile Yapılan Kur'an Tercümelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler-I" (*TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 4/4 2015) and it is considered in detail the subjects; Masshad copy's translation way, copy's sources, copy's relevance with the other translations, copy's archaism and its role in Turkish language history. The copy, which is completed on the day Exilic 10 Şaban 737 / 14 March 1337 by the son; Sheikh Yûsuf al-Ebarriy titled Seyyidi'l Hattat, Muhammed, is the through translation of Qur'an-ı Kerim starting from Sad surah. In this translation, there are two subjects attract a great deal of attention which are not seen in the former copies. The first of these; copy involves both word by word interlinear translation and includes tafsir stories about surah and verses. In the interlinear translations, there are more than one equivalent of Arabic words and this is one of the interesting features of the copy. Given equivalents partly show dialect differences. One of the equivalents points East Turkish, and the other points Oghuz Turkish. Besides, in the copy we see a lot of hapax example. This copy that is copied only 3 years after TIEM 73, one of the Karahanid Turkish Qur'an translation is vital for Turkish language history.

Keywords: Karakhanid Turkish, Khwarezm Turkish, Qur'an translation, Qur'an translation into Turkish, Masshad copy.

Giriş

İslami Türk edebiyatının ilk eseri olarak *Kutadgu Bilig* kabul edilmektedir. *Kutadgu Bilig* gibi yüksek sanat ürünü olmamakla birlikte, edebî bir bütünlük içinde daha çok öğretici amaçla yazılan ve genel halka hitap eden *Atebe-*

tü'l-Hakâyyık, Divân-ı Hikmet, Nehcü'l-Ferâdis, Kısasü'l-Enbiyâ, Mi'rac-nâme, Mukaddimetü'l-Edeb gibi eserler Türk dili tarihi ve kültürü için oldukça önemlidir. Türklerin İslamiyet algısı, bu eserler yolu ile anlaşılabilir. Bahsi geçen eserlerin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir.

Kur'an-ı Kerim'i doğrudan kaynak alan ve Türk dili tarihinde bu eserler kadar önemli bir yere sahip olan Kur'an tercümelerinin ilk örnekleri Karahanlı Türkçesi ile yapılmıştır. Literatürde Rylands ve TIEM 73 nüshası adlarıyla bilinen bu eserlerin dışında günümüze ulaşan başka tercüme de bulunmaktadır. Hekimoğlu ve Özbekistan nüshaları, Anonim Kur'an Tefsiri, Harezmi Türkçesinin önemli eserleri arasındadır.

Kur'an-ı Kerim'in kelime kelime satır arası yöntemle Doğu Türkçesine yapılan ve günümüze ulaşan ilk tercüme bugünkü bilgilerimize göre 8 nüshadır:

1. Rylands Nüshası
2. TIEM 73 Nüshası
3. Özbekistan Nüshası
4. Harezmi / Hekimoğlu Nüshası
5. Anonim Kur'an Tefsiri

İran / Meşhed Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesinde bulunan Kur'an tercüme:

6. 293 Numara
7. 1007 Numara
8. 2229 Numara

Bu makalede, İran / Meşhed Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesinde bulunan 293 numaralı Kur'an tercümesinin Türk dili tarihindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

1. Nüshanın Tavsifi

İran'da, Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesinde 293 numarada kayıtlı olan 361 varaklık eksik (Tercüme kısmı 358 varak tutmuştur.) bir tercüme olan eser, Kur'an'ın Sâd suresinden başlayıp sonuna kadar olan satır arası ve tefsirli tercümesinden oluşmaktadır. Ortalama bir hesapla, bu tercümenin 3 cilt hâlinde hazırlandığı anlaşılmaktadır. Diğer iki cildine şu ana dek ulaşılamamıştır.

Nüsha, nohut renginde süslü ahar kâğıda nesih ve nestalik hatlıdır. Eserin iki açılış sayfasında karşılıklı şekilde tezhipli ve murassa iki minyatür bulunmakta, sure isimleri lacivert renkte sarı zemin üzerine ve tercümede kırmızıy-

la, yapraklar sarı renkte yazıyla ve iple cetvelli, ayet araları murassa yıldızlı, haşiye işaretleri turuncudur. Eserin tefsirli bölümleri 12 veya 13, satır arası tercüme bölümleri 14 (7 orijinal metin + 7 tercüme) satırdır. Zaman zaman satır arası tercüme bölümlerinde satır usulünden vazgeçildiği, satırların alt alta toplandığı da görülmektedir. Metinde siyah, başlıklarda çoğunlukla kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Metin aralarında hat sanatıyla yapılmış süslemeli başlıklar da yer almaktadır. Cetvel ölçüsü 9x18, yaprak ölçüsü 15x25'dir. Cildin dış yüzünde gül yağlı ve kırmızı zemin üzerine sarı üzüm salkımı deseni bulunmaktadır. Kapağın içi timaçtır. Sayfaların sağ ve sol kenarlarında yer yer yeşil, lacivert ve sarı mürekkep ile çizilmiş desenler bulunmaktadır (Şimşek – Sertkaya, 2015).

2. Tercüme Yöntemi

2.1. Meşhed nüshasında, *mukataât-ı süver* adı verilen “elif, lâm, mim, yâ, sin, nûn, hâ” harflerinin açıklamalarına hem tefsir bölümlerinde hem de satır arası tercüme bölümlerinde yer verilmiştir:

... bu nûn süresi Mekkelig turur bu nûnka tefsirler kılmış tururlar amarı ayurlar bu nûn ol balık turur kim Yûnus yalavaç aning karnında erdi amarı ayurlar nûn divât ¹ bolur kalem kendü kalem turur Tangrı ‘azze ve celle bu nûn kalemni ant mengizlig yađ kıldı bu ol vağtta erdi kim Mekkeliglerning elgi uzun erdi yalavaç işleri üze Cebriñ kelür erdi kökdin bir süre azu bir âyet keltürdi yalavaç ‘aleyhi’s -selâm anı kişiler üze okır erdi tañguçlar ayur erdiler bu Muhammed tilbe turur bu sürelerini özindin ayur Tangrı ‘azze ve celle bu süreni idti ... [267a/5-267b/3].

sâd va‘delerni çın kılğan idı haqqı ² [Sâd 1b/1]

hâ-mim hâ halimdin turur mîm mülkdin turur tüzün ³ erklig idı atı birle [Mü‘min 33b/8].

keçürgen uğan erklig idı haqqı [Fussilet 56a/2]

tüzün erklig idı haqqı ⁴ [Zuhruf 82a/5]

keçürgen uluğ erklig haqqı kim [Şûrâ 67b/9]

tüzün erklig idı haqqı kim [Câsiye 98a/6]

tüzün erklig Tangrı haqqı kim [Ahkâf 104b/2]

tüzün uluğ irklig idı haqqı [Duhân 93a/7]

kâf ant içer men ögmekke sezâ ⁵ Kur‘ân birle okıgu uluğ idı yarlığı [Kâf 146a/10]

¹ divît

² Tengriligim haqqınğa and (?) atarur men kim va‘delerimni râst tigürür men

³ yitiz uluğ

⁴ ant içer men

⁵ bu ant turur kaf tağı tapa ajuñ tigreki kaf tağı haqqı

nûn kalem birle kâsem yağ kılur men ⁶ tağı ol nirse birle kim bitir-
yürler ⁷ [Kalem 263b/8]

2.2. Meşhed nüshasında daha önce hiçbir nüshada görülmeyen bir özellik ise her surenin başında bulunan besmele tercümelerinin neredeyse tamamının birbirinden farklı olmasıdır. *başladım Tangrı atı birle üküş rahmetlig rahmeti lâzım* her besmelede bulunmaktadır. Fakat bunun yanında *başladım ol idı atı birle kim Muhammedni yalavaçlıkka ıdı bağırsak kim Muşafanı ümmeti üze bağırsak kıldı soyurkağan kim yazukluğlarğa tamudın kutarğan boldı* [Müddessir 288b/5] gibi tefsirli bir tercüme de yer almaktadır. Nüshadaki besmele tercümeleleri sırasıyla şöyledir:

1. *başladım ol idı atı birle kim örtülmiş nimeni açuğ bilür bağırsak mihrībān kim kullarındın irük⁸ eksük tã'atların kabül kılur kabül kılgan kim yazukluğlar yazukın örter* [Sād 1b/1]
2. *başladım Tangrı atı birle uluğ yarlıkağan kamuğ yarlıkağan* [Zümer 15b/8]
3. *başladım ol idı atı birle kim ⁹ bağırsak mihrībān turur ¹⁰ soyurkağan turur* [Mü'min 33b/7]
4. *başladım Tangrı atı birle ¹¹ üküş rahmetlig ¹² rahmeti lâzım ¹³* [Fussilet 56a/1]
5. *başladım Tangrı atı birle ¹⁴ üküş rahmetlig ¹⁵ rahmeti lâzım ¹⁶* [Şûrâ 67b/8]
6. *ol idı atı birle kim ¹⁷ bağırsak turur ¹⁸ soyurkağan turur¹⁹* [Zuhruf 82a/4]

⁶ bu sürening hağkı ant içer men
Tangrı divitning hağkı tağı kalemning
veğil ol balıknıng hağkı kim yiti kat yir anıng uçası üze turur

⁷ bitirler

⁸ artuğ

⁹ Tangrıning atı birle başlayur men

¹⁰ üküş rahmetlig

¹¹ ol idı atı birle kim

¹² bağırsak turur

¹³ soyurkağan turur

¹⁴ *başladım ol idı atı birle kim kim erse anıng bereketining san sakışı tükengüsin bilmes*

¹⁵ *bağırsak mihrībān kim kim erse anıng ni'metini sayumas*

¹⁶ *soyurkağan Tangrı kim hiç yazukluğ anıng rahmetindin ülüşsiz bolmas*

¹⁷ *başladım Tangrı atı birle*

¹⁸ *üküş rahmetlig*

¹⁹ *rahmeti lâzım*

7. başladım ol idi atı birle kim ²⁰ bağırsak turur ²¹ soyurkağan turur²² [Duhân 93a/6]
8. başladım ol idi atı birle kim açığ birür ²³ bağırsak kim açığ üküş birür²⁴ soyurkağan kim küç yetmişde azrak fermânlar ²⁵ [Câsiye 98a/5]
9. ol idi atı birle kim ²⁶ bağırsak turur ²⁷ soyurkağan turur²⁸ [Ahkâf 104b/1]
10. başladım ol idi atı birle kim ²⁹ bağırsak turur ³⁰ soyurkağan turur³¹ [Muhammed 114a/1]
11. başladım ol idi atı birle kim ³² bağırsak turur ³³ soyurkağan turur³⁴ [Feth 125b/3]
12. başladım ol idi atı birle kim hâcet revâ kıılır ³⁵ bağırsak kim tevbe pezîrler ³⁶ soyurkağan kim yarlıkar ³⁷ [Hucurât 139a/1]
13. başladım ol idi atı birle kim yol körküzür ³⁸ bağırsak kim barçanı asrağan turur ³⁹ soyurkağan kim 'özrni pezîrleyür ⁴⁰ [Kâf 146a/10]
14. başladım ol idi atı birle kim yoğdın bar kıılır ⁴¹ bağırsak kim ni' meti birle egtüler ⁴² soyurkağan rahmeti birle yarlıkar ⁴³ [Zâriyât 153a/8]

- 20 başladım Tangrı atı birle
- 21 üküş rahmetlig
- 22 rahmeti lâzım
- 23 başladımız Tangrı atı birle
- 24 üküş rahmetlig
- 25 rahmeti lâzım
- 26 başladım Tangrı atı birle
- 27 üküş rahmetlig
- 28 rahmeti lâzım
- 29 başladım Tangrı atı birle
- 30 üküş rahmetlig
- 31 rahmeti lâzım
- 32 başladım Tangrı atı birle
- 33 üküş rahmetlig
- 34 rahmeti lâzım
- 35 başladım Tangrı atı birle
- 36 üküş rahmetlig
- 37 rahmeti lâzım
- 38 başladım Tangrı atı birle
- 39 üküş rahmetlig
- 40 rahmeti lâzım
- 41 başladım Tangrıning atı birle
- 42 üküş rahmetlig
- 43 rahmeti lâzım

15. başladım ol idi atı birle kim uçmağka okıdı ⁴⁴ bağırsak kim uçmak yolını körgüzür ⁴⁵ soyurkağan kim uçmağ açınur ⁴⁶ [Tûr 158a/7]
16. başladım ol idi atı birle kim kâfırlerni öz ‘adlı birle kınadı bağırsak kim saknuqlarnı öz fazlı birle tapuğka tevfiğ birür soyurkağan kim ‘aşı-larğa öz rahmeti birle tevbe birür [Necm 162b/4]
17. başladım ol idi atı birle ⁴⁷ kim neng yokdın törütür bağırsak kim sansız sağışsız ni‘met açınur birür ⁴⁸ soyurkağan kim üküş yazuğını yar-lıkar ⁴⁹ [Kamer 170b/1]
18. başladım ol idi atı birle kim andın adın idi yok ⁵⁰ rüzî birgen kim aning ni‘metinge san sağış yok ⁵¹ soyurkağan kim aning rahmetinge tü-kengü yok ⁵² [Rahmân 176b/1]
19. başladım ol idi <atı > birle kim dünyâda imân birle tutar ⁵³ bağır-sak kim dünyâdın imân birle çıkarur ⁵⁴ soyurkağan kim talkınka şevâb cevâb birtürür ⁵⁵ [Vâkı’a 183b/1]
20. başladım ol idi atı birle kim hediye ⁵⁶ birür minnetsiz ⁵⁷ bağırsak kim rüzî birür tapuğsız ⁵⁸ soyurkağan kim yarlıkar şefa‘atsız ⁵⁹ [Hadîd 190a/10]
21. başladım ol idi atı birle kim andın adın törütgen idi yok ⁶⁰ bağırsak kim dostka düşmenka rüzî birür ⁶¹ soyurkağan kim mü‘minlerni yar-lıkar ⁶² [Mücadele 198a/9]

⁴⁴ başladım Tangrıning atı birle

⁴⁵ üküş rahmetlig

⁴⁶ rahmeti lâzım

⁴⁷ başladım Tangrı atı birle

⁴⁸ üküş rahmetlig

⁴⁹ rahmeti lâzım

⁵⁰ başladım Tangrı atı birle

⁵¹ üküş rahmetlig

⁵² rahmeti lâzım

⁵³ başladım Tangrı atı birle

⁵⁴ üküş rahmetlig

⁵⁵ rahmeti lâzım

⁵⁶ bahşış

⁵⁷ başladım Tangrı atı birle

⁵⁸ üküş rahmetlig

⁵⁹ rahmeti lâzım

⁶⁰ başladım Tangrı atı birle

⁶¹ üküş rahmetlig

⁶² rahmeti lâzım

22. başladım ol idi atı birle kim örtüglükni açukluğni bilür ⁶³ bağırsağ kim tã'atka tevfiğ birür ⁶⁴ soyurkağan kim az tã'at pezîrler ⁶⁵ [Haşır 205a/9]

23. başladım ol idi atı birle kim yazukni bilür erken imân 'ağ kılur ⁶⁶ bağırsağ kim yazuk kılurda öz imân almadı ⁶⁷ soyurkağan kim bir 'özr birle kamuğ yazukni yarlıkar ⁶⁸ [Mümtehine 215a/3]

24. başladım ol idi atı birle kim törütmesdin aşnu imân kağā kıldı ⁶⁹ bağırsağ kim törütmişdin kiğdin imân 'ağā kıldı ⁷⁰ soyurkağan kim tirig erken imân üze küdezür ⁷¹ [Saff 228a/8]

25. başladım ol idi atı birle kim törütmesdin aşnu imân kağā kıldı ⁷² bağırsağ kim törütmişdin kiğdin imân 'ağā kıldı ⁷³ soyurkağan kim tirig erken imân üze küdezür ⁷⁴ [Cum'a 234a/12]

26. başladım ol idi atı birle kim kamuğ ajunluğlarını törütgen turur ⁷⁵ bağırsağ kim kamuğ cānluğlarğa rüzī birgen turur ⁷⁶ soyurkağan kim kamuğ mü'minlerni yarlıkağan turur ⁷⁷ [Münafikûn 236b/10]

27. başladım ol idi atı birle kim örtüglükni örtügsizni bilür ⁷⁸ bağırsağ kim tã'atka tevfiğ birür maşiyetdin yıgar ⁷⁹ soyurkağan kim az üküş tã'atni pezîrler üküş yanut birür ⁸⁰ [Tegâbün 242a/2]

28. başladım ol idi atı birle kim kullarını yazukını körüp örter ⁸¹ bağırsağ kim yazukluğlar 'özr kolsalar 'özrlerini pezîrler ⁸² soyurkağan kim

⁶³ başladım Tangrı atı birle

⁶⁴ üküş rahmetlig

⁶⁵ üküş yanut birür rahmeti lâzım

⁶⁶ başladım Tangrı atı birle

⁶⁷ üküş rahmetlig

⁶⁸ rahmeti lâzım

⁶⁹ başladım Tangrı atı birle

⁷⁰ üküş rahmetlig

⁷¹ rahmeti lâzım

⁷² başladım Tangrı atı birle

⁷³ üküş rahmetlig

⁷⁴ rahmeti lâzım

⁷⁵ başladım Tangrı atı birle

⁷⁶ üküş rahmetlig

⁷⁷ rahmeti lâzım

⁷⁸ başladım Tangrı atı birle

⁷⁹ üküş rahmetlig

⁸⁰ rahmeti lâzım

⁸¹ başladım Tangrı atı birle

⁸² üküş rahmetlig

tevbe pezirlemişte kesb yazuklar için tā‘at tilenür ⁸³ [Talak 246b/3]

29. başladım ol idi atı birle kim kullarını uçmakça okır ⁸⁴ bağırsağ kim uçmak yolını bilgürtti ⁸⁵ soyurkağan kim mü‘minlarğa uçmak ‘atā kıldı ⁸⁶ [Müteharrim 250b/4]

30. başladım ol idi atı birle kim köni yol açındı ⁸⁷ bağırsağ kim köni yol üze küdezdi ⁸⁸ soyurkağan kim dünyādın köni yol üze çıkardı ⁸⁹ [Mülk 258b/1]

31. başladım ol idi atı birle kim ⁹⁰ bağırsağ kim tapuğdın burun ni‘met birür ⁹¹ soyurkağan kim minnet çoğmadın yarlıkar ⁹² [Kalem 263b/7]

32. başladım ol idi atı birle kim köngülñi ĩmān birle tırgüzdi ⁹³ bağırsağ kim tenni cān birle tırgüzdi ⁹⁴ soyurkağan kim ni‘met birle asradı [Hākka 269a/2]

33. başladım ol idi atı birle kim sebebsiz okıdı ⁹⁵ bağırsağ kim nā-sipās-lık için birözini yığmadı ⁹⁶ soyurkağan kim yazuk için çapuğdın sürmedi ⁹⁷ [Me‘âric 273a/6]

34. başladım ol idi atı birle kim anıng yarlığdın uluğ yarlıg yok ⁹⁸ bağırsağ kim kim erse anıng rüzisindın ülüşsüz yok ⁹⁹ soyurkağan kim hîç yazukluğ anıng rahmetindın umınçsız yok ¹⁰⁰ [Nûh 276b/1]

35. başladım ol idi atı birle kim mü‘minler köngüllerini ĩmān birle yarruttı ¹⁰¹ bağırsağ kim tillerini öz yağ birle sözletti ¹⁰² soyurkağan kim

⁸³ rahmeti lâzım

⁸⁴ başladım Tangrı atı birle

⁸⁵ üküş rahmetlig

⁸⁶ rahmeti lâzım

⁸⁷ başladım Tangrı atı birle

⁸⁸ üküş rahmetlig

⁸⁹ rahmeti lâzım

⁹⁰ başladım Tangrı atı birle

⁹¹ üküş rahmetlig

⁹² rahmeti lâzım

⁹³ başladım Tangrı atı birle

⁹⁴ üküş rahmetlig

⁹⁵ başladım Tangrı atı birle

⁹⁶ üküş rahmetlig

⁹⁷ rahmeti lâzım

⁹⁸ başladım Tangrı atı birle

⁹⁹ üküş rahmetlig

¹⁰⁰ rahmeti lâzım

¹⁰¹ başladım Tangrı atı birle

¹⁰² üküş rahmetlig

tenlerini öz tapuğu birle bezetti ¹⁰³ [Cinn 279b/1]

36. başladım ol idi atı birle kim anıng uluğluğına nihāyet yok ¹⁰⁴ bağırsak kim anıng ni'metlerinin şükürin ötemekke tākāt yok ¹⁰⁵ soyurkağan kim anıng rahmetindin kim erse umançsız yok ¹⁰⁶ [Müzzemmil 285a/6]

37. başladım ol idi atı birle kim Muḥammedni yalavaçlıkka ıdı ¹⁰⁷ bağırsak kim Muştafāni ümmeti üze bağırsak kıldı ¹⁰⁸ soyurkağan kim yazuqluğlarğa tamudın kıtarğan boldı ¹⁰⁹ [Müddessir 288b/5]

38. başladım ol idi atı birle kim kamuğ halk kıyāmet kün kıdırur ¹¹⁰ bağırsak kim mü'minlarğa bitig ong çolça birür ¹¹¹ soyurkağan kim cevāblardın āsān selāmet keçür ¹¹² [Kıyāme 293a/6]

39. başladım ol idi atı birle kim Ādemni toprağdın yarattı ¹¹³ bağırsak kim angar köz kulak birdi ¹¹⁴ soyurkağan kim şükr kılgannı kılmagannı bilgürtti ¹¹⁵ [İnsān 295b/8]

40. başladım ol idi atı birle kim firıştelerni törüttü ¹¹⁶ ¹¹⁷ bağırsak kim anlardın yalavaçka yalavaç ¹¹⁸ kıldı ¹¹⁹ soyurkağan kim haqqnı bātıldın ağırdı ¹²⁰ ¹²¹ [Mürselāt 300a/1]

41. başladım ol idi <atı > birle kim köklerni üstün gerdi ¹²² bağırsak kim yirmi altın yağdı ¹²³ soyurkağan kim yazuq üçün ni'metlerindin yığmadı

¹⁰³ rahmeti lāzım

¹⁰⁴ başladım Tangrı atı birle

¹⁰⁵ üküş rahmetlig

¹⁰⁶ rahmeti lāzım

¹⁰⁷ başladım Tangrı atı birle

¹⁰⁸ üküş rahmetlig

¹⁰⁹ rahmeti lāzım

¹¹⁰ başladım Tangrı atı birle

¹¹¹ üküş rahmetlig

¹¹² rahmeti lāzım

¹¹³ başladım Tangrı atı birle

¹¹⁴ üküş rahmetlig

¹¹⁵ rahmeti lāzım

¹¹⁶ yarattı

¹¹⁷ başladım Tangrı atı birle

¹¹⁸ Cebrīl

¹¹⁹ üküş rahmetlig

¹²⁰ ayırdı

¹²¹ rahmeti lāzım

¹²² başladım Tangrı atı birle

¹²³ üküş rahmetlig

¹²⁴ [Nebe' 303a/5]

42. başladım ol idi atı birle kim cänni qadr birle aldurur ¹²⁵ bağırsağ kim cänni aldurur imänni aldurmas¹²⁶ soyurğağan kim gür içinde şevâb cevâbnı âsân kıılır ¹²⁷ [Nâzi'ât 305b/2]

43. başladım ol idi atı birle kim boyığalarğa qahr kıılır ¹²⁸ bağırsağ kim za'iflerni ağırlayur ¹²⁹¹³⁰ soyurğağan kim öz raḥmetinge tigürür ¹³¹¹³² [Abese 308b/2]

44. başladım ol idi atı birle kim ḥalknı tirgüzür ¹³³ bağırsağ kim mü'minler üze raḥmet kıılır ¹³⁴ soyurğağan kim şirâtdın selâmet keçürür ¹³⁵ [Kuvvirat 311a/6]

45. başladım ol idi atı birle kim qullarınng öngin kiḍin bilür ¹³⁶ bağırsağ kim qullarınng perdesin yırtmas ¹³⁷ soyurğağan kim 'ayblarını örter ¹³⁸ [İnfitar 312b/6]

46. başladım ol idi atı birle kim isizlerni siccinde yaşurur¹³⁹ bağırsağ kim edgülerni 'iliyyinke aşurur ¹⁴⁰ soyurğağan kim anlarğa raḥıknı içürür ¹⁴¹ [Mütaffifin 314b/4]

47. başladım ol idi atı birle kim köklerni bezetür¹⁴² ¹⁴³ bağırsağ kim qullarınng bitiglerini ong qollarınğa birür ¹⁴⁴ soyurğağan kim saqışnı

¹²⁴ raḥmeti lâzım

¹²⁵ başladım Tangrı atı birle

¹²⁶ üküş raḥmetlig

¹²⁷ raḥmeti lâzım

¹²⁸ başladım Tangrı atı birle

¹²⁹ ağırlar

¹³⁰ üküş raḥmetlig

¹³¹ yağutur

¹³² raḥmeti lâzım

¹³³ başladım Tangrı atı birle

¹³⁴ üküş raḥmetlig

¹³⁵ raḥmeti lâzım

¹³⁶ başladım Tangrı atı birle

¹³⁷ üküş raḥmetlig

¹³⁸ raḥmeti lâzım

¹³⁹ başladım Tangrı atı birle

¹⁴⁰ üküş raḥmetlig

¹⁴¹ raḥmeti lâzım

¹⁴² bezer

¹⁴³ başladım Tangrı atı birle

¹⁴⁴ üküş raḥmetlig

mü'minler üze āsān kıılır ¹⁴⁵ [İnşikāk 317a/9]

48. başladım ol idi atı birle kim kıullarını yarlıklar ¹⁴⁶ bağırsak kim dostlarıning öçin alur ¹⁴⁷ soyurkağan kim dostlarını ağırılar ¹⁴⁸ [Burûc 319a/3]

49. başladım ol idi atı birle kim yanglukuñı nuţfedin yarattı ¹⁴⁹ bağırsak kim aning üze küdeşçi boldı ¹⁵⁰ soyurkağan kim anı boşlağ koğmadı ¹⁵¹ [Târık 322a/1]

50. başladım ol idi atı birle kim andın adın uluğrak idi yok ¹⁵² bağırsak kim yaratışını yitiz tüz yarattı ¹⁵³ soyurkağan kim tengledi köndürdi ¹⁵⁴ [A'lâ 323a/3]

51. başladım ol idi atı birle kim uçmak taķı tamuğnı törüttü ¹⁵⁵ bağırsak kim uçmak va'de kıldı tã'at kılganlarķa ¹⁵⁶ soyurkağan kim tamuğ birle kıorkuttı yazuk kılganlarģa ¹⁵⁷ [Gâşiye 324b/3]

52. başladım ol idi atı birle kim kāfirler cānın kıatıglık birle alur ¹⁵⁸ bağırsak kim mü'minler cānın āsānlık birle alur ¹⁵⁹ soyurkağan kim anlardın hoşnüd bolur ¹⁶⁰ [Fecr 326b/1]

53. başladım ol idi atı birle kim ¹⁶¹ rūzī birgen turur ¹⁶² yarlıkağan turur ¹⁶³ [Beled 328b/5]

54. başladım ol idi atı birle kim mü'minlarķa imān birdi ¹⁶⁴ bağırsak kim anlarıning üze rahmet kıldı ¹⁶⁵ soyurkağan kim bir ekindi bağırsak

¹⁴⁵ rahmeti lâzım

¹⁴⁶ başladım Tangrı atı birle

¹⁴⁷ üküş rahmetlig

¹⁴⁸ rahmeti lâzım

¹⁴⁹ başladım Tangrı atı birle

¹⁵⁰ üküş rahmetlig

¹⁵¹ rahmeti lâzım

¹⁵² başladım Tangrı atı birle

¹⁵³ üküş rahmetlig

¹⁵⁴ rahmeti lâzım

¹⁵⁵ başladım Tangrı atı birle

¹⁵⁶ üküş rahmetlig

¹⁵⁷ rahmeti lâzım

¹⁵⁸ başladım Tangrı atı birle

¹⁵⁹ üküş rahmetlig

¹⁶⁰ rahmeti lâzım

¹⁶¹ başladım Tangrı atı birle kim

¹⁶² üküş rahmetlig

¹⁶³ rahmeti lâzım

¹⁶⁴ başladım Tangrı atı birle

¹⁶⁵ üküş rahmetlig

kıldı ¹⁶⁶ [Şems 330a/8]

55. başladım ol idi atı birle kim erkekni tişini törütti ¹⁶⁷ bağırsağ kim köni yolni anlar üze āsān kıldı ¹⁶⁸ soyurkağan kim anlarning hoşnūdluqını kıldı ¹⁶⁹ [Leyl 331a/3]

56. başladım ol idi atı birle kim erkekni tişini törütti ¹⁷⁰ bağırsağ kim köni yolni anlar üze āsān kıldı ¹⁷¹ soyurkağan kim anlarning hoşnūdluqını kıldı ¹⁷² [Duhâ 332b/2]

57. başladım ol idi atı birle kim Muhammed könglini açtı ¹⁷³ bağırsağ kim aning uçasın könütti terslikdin kişin ¹⁷⁴ soyurkağan kim küçeylikdin song āsānlıkka tegürdi ¹⁷⁵ [İnşirâh 333b/5]

58. başladım ol idi atı birle kim Tūr tağında Mūsā birle münācāt kıldı ¹⁷⁶ bağırsağ kim Mekkeni imin kıldı ¹⁷⁷ soyurkağan kim yangluqlarnı köni tüz törütti ¹⁷⁸ [Tîn 334a/8]

59. başladım ol idi atı birle kim yangluqını uduşmış qandın törütti ¹⁷⁹ bağırsağ kim bilmesni öğretti ¹⁸⁰ soyurkağan kim secde fermānladı secde içinde özinge yağuttı ¹⁸¹ [Alak 335a/6]

60. başladım ol idi atı birle kim qadr tünin törütti ¹⁸² bağırsağ kim bir kiçeke ming ay fazlın açındı ¹⁸³ soyurkağan kim Qur'ānnı qadr tüninde indürdi ¹⁸⁴ [Kadr 336b/1]

61. başladım ol idi atı birle kim Muhammedni yalavaçlıqka ıdıtı ¹⁸⁵

¹⁶⁶ rahmeti lâzım

¹⁶⁷ başladım Tangrı atı birle

¹⁶⁸ üküş rahmetlig

¹⁶⁹ rahmeti lâzım

¹⁷⁰ başladım Tangrı atı birle

¹⁷¹ üküş rahmetlig

¹⁷² rahmeti lâzım

¹⁷³ başladım Tangrı atı birle

¹⁷⁴ üküş rahmetlig

¹⁷⁵ rahmeti lâzım

¹⁷⁶ başladım Tangrı atı birle

¹⁷⁷ üküş rahmetlig

¹⁷⁸ rahmeti lâzım

¹⁷⁹ başladım Tangrı atı birle

¹⁸⁰ üküş rahmetlig

¹⁸¹ rahmeti lâzım

¹⁸² başladım Tangrı atı birle

¹⁸³ üküş rahmetlig

¹⁸⁴ rahmeti lâzım

¹⁸⁵ başladım Tangrı atı birle

bağırsağ kim arıg ağırlıg yarlıgını Muḥammedka ıdtı ¹⁸⁶ soyurkağan kim mü'minlarğa uçmağ va' desini kıldı ¹⁸⁷ [Beyyine 336b/10]

62. başladım ol ıdı atı birle kim kamağ ḥalknı kıyāmet kün gürdin ḳopğarur ¹⁸⁸ bağırsağ kim ölüglerni tiriglikke keltürür ¹⁸⁹ soyurkağan kim kün kırı ağırınça eḳgölüki zāyi' kılmās ¹⁹⁰ [Zilzâl 339a/1]

63. başladım ol ıdı atı birle kim kāfirlarğa ḳahr kılur ¹⁹¹ bağırsağ kim mü'minlarğa nuşret açınur ¹⁹² soyurkağan kim kāfirlerning māl tawarlarını müsülmānlarğa ḡanīmet kılur [Ādiyāt 339b/12]

64. başladım ol ıdı atı birle kim kıyāmetni aḳaḳın kılur ¹⁹³ bağırsağ kim mü'minlarğa bitig ong eliglerinde birür ¹⁹⁴ soyurkağan kim mü'minlarğa saḳış āsān kılur ¹⁹⁵ [Kâri'a 341a/1]

65. başladım ol ıdı atı birle kim uluğ künde tamuḡnı bilgürtür ¹⁹⁶ bağırsağ kim ḳullarına ni'met birür ¹⁹⁷ soyurkağan kim ni'metler saḳışını mü'minlarğa āsānrağ kılur ¹⁹⁸ [Tekāsür 342a/1]

66. başladım ol ıdı atı birle kim mü'minlarğa imān birip körklüg kıldı kerāmet kıldı ¹⁹⁹ bağırsağ kim ḫā'at kıлмаққа tevfiğ birür ²⁰⁰ soyurkağan kim eḳgölük kıлмақ tevfiğ kılur ²⁰¹ [Asr 343a/1]

67. başladım ol ıdı atı birle kim bu cihānda mengülük tiriglik birmes ²⁰² bağırsağ kim mü'minlarğa cān tartmaḳnı āsān kılur ²⁰³ soyurkağan kim kāfirlarğa cān tartmağ küçey kılur ²⁰⁴ [Hümeze 343b/7]

¹⁸⁶ üküş raḫmetlig

¹⁸⁷ raḫmeti lāzım

¹⁸⁸ başladım Tangrı atı birle kim

¹⁸⁹ üküş raḫmetlig

¹⁹⁰ raḫmeti lāzım

¹⁹¹ başladım Tangrı atı birle

¹⁹² üküş raḫmetlig

¹⁹³ başladım Tangrı atı birle

¹⁹⁴ üküş raḫmetlig

¹⁹⁵ raḫmeti lāzım

¹⁹⁶ başladım Tangrı atı birle

¹⁹⁷ üküş raḫmetlig

¹⁹⁸ raḫmeti lāzım

¹⁹⁹ başladım Tangrı atı birle

²⁰⁰ üküş raḫmetlig

²⁰¹ raḫmeti lāzım

²⁰² başladım Tangrı atı birle

²⁰³ üküş raḫmetlig

²⁰⁴ raḫmeti lāzım

68. başladım ol idi atı birle kim Ka'beni 'azîz kıldı ²⁰⁵ soyurkağan kim yazukluğlarını öz rahmeti birle umançlıg tutar ²⁰⁶ soyurkağan kim aning düşmenlerini helâk kıldı ²⁰⁷ [Fîl 344b/6]
69. başladım ol idi atı birle kim Kureyşning könglini edgülük birle ısıttı ²⁰⁸ bağırsak kim anlarğa açlıqda aş birdürdi ²⁰⁹ soyurkağan kim anlarını qorğunçdın imin kıldı ²¹⁰ [Kureyş 347b/12]
70. başladım ol idi atı birle kim munâfiqlarını kâfirlerdin adırdı ²¹¹ bağırsak kim kâfirlerini müsülmânlardın adırdı ²¹² soyurkağan kim mü'minlerini imânsızlardın ödürdi ²¹³ [Mâ'ûn 348b/11]
71. başladım ol idi atı birle kim Muhammedğa telim nime açındı ²¹⁴ bağırsak kim namâz qurbân kılmak fermânladı ²¹⁵ soyurkağan kim aning düşmenni helâk kıldı ²¹⁶ [Kevser 350a/1]
72. başladım ol idi atı birle kim yalavaçqa naşr açındı ²¹⁷ bağırsak kim Mekkeni angar açta birdi ²¹⁸ soyurkağan kim ümmetining şefî' kıldı ²¹⁹ [Nasr 351b/6]
73. başladım ol idi atı birle kim yalavaçnı ağırladı ²²⁰ bağırsak kim aning könglin küdezdi ²²¹ soyurkağan kim aning düşmenin helâk ²²² kıldı ²²³ [Tebbet 352b/7]
74. başladım ol idi atı birle kim andın adın uluğ idi yok ²²⁴ bağırsak

²⁰⁵ başladım Tangrı atı birle

²⁰⁶ üküş rahmetlig

²⁰⁷ rahmeti lâzım

²⁰⁸ başladım Tangrı atı birle

²⁰⁹ üküş rahmetlig

²¹⁰ rahmeti lâzım

²¹¹ başladım Tangrı atı birle

²¹² üküş rahmetlig

²¹³ rahmeti lâzım

²¹⁴ başladım Tangrı atı birle

²¹⁵ üküş rahmetlig

²¹⁶ rahmeti lâzım

²¹⁷ başladım ol idi atı birle

²¹⁸ üküş rahmetlig

²¹⁹ rahmeti lâzım

²²⁰ başladım Tangrı atı birle

²²¹ üküş rahmetlig

²²² yok

²²³ rahmeti lâzım

²²⁴ başladım Tangrı atı birle

kim angar oğul kız hîç kişi yok²²⁵ soyurkağan kim angar teng tuş ortak yok²²⁶ [İhlâs 345b/10]

75. başladım ol idi atı birle kim andın adın uğan yok²²⁷ bağırsağ kim andın adın igtülegen yok²²⁸ soyurkağan kim andın adın yarlıkağan yok²²⁹ [Felak 355b/9]

76. başladım ol idi atı birle kim tang atarnı yaruttı²³⁰ halklar isizlikini Muhammeddin yıratı²³¹²³² yılwinçiler yılwinçisini yoğatturdu²³³²³⁴ [Nâs 356a/9]

2.3. Meşhed nüshası, hem satır arası kelime kelime tercümeyle hem de ilgili surelerin tefsirlerini içermektedir. Kur'an'ın Doğu Türkçesine yapılan tercüme-leri arasında bu yöntem daha önce tesadüf edilmemiştir. Tefsir bölümleri ilgili surenin nüzu ve o sureyi okumakla elde edilecek kazançlar hakkında bilgi vermektedir. Metnin bu bölümlerinde bir hadis aktarılmakta ve o hadis Türkçeye tercüme edilmektedir:

haberde kelmiş turur kim *men kara'e sûretu'l-hümeze u'tiye mine'l-ec-ri 'aşera hasenâtin bi'adedi men estehzi'u bimuhammedin ve şahbihim* yalavaç şallallâhu 'aleyhi ve sellem yarlıkamış turur kim kim erse el-hümeze süresini okısa birilgey anga muyandın on edgölük ol kişiler sanınça kim Muhammed peygamberka füsüs ilikler erdiler [Hümeze = 343b/2-4]. (= "Kim Hümeze suresini okursa Peygamber Efendimiz ve ashabıyla alay edilenlerin sayısının on katı sevap verilir.").

Metnin bu bölümlerinde verilen bilgilerden bir diğeri de ilgili surenin ayet-leri hakkında İslam dünyasındaki farklılıklardır. Surelerin nüzu anlatıldıktan sonra, Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Hicaz ve Şam ekolleri arasındaki farklılıklar detaylı olarak anlatılmaktadır:

el-vâkı'a süresi Mekkelig turur toksan altı âyet turur Küfelîğlarda toksan sekiz âyet Başralığlarda toksan yiti âyet turur Hicâzliglerde Şâmlığlarda söz on dört âyetde turur *fe aşhâbu'l-meymeneti e aşhâbu'l-meş'emeti* [56/8;9] Küfelîğlar âyet tutmaslar mundağuk yime ve *aşhâbu'ş-şimâli* [56/41] önginler âyet tutarlar *'alâ sururin mevdünetin*

²²⁵ üküş rahmetlig

²²⁶ rahmeti lâzım

²²⁷ başladım Tangrı atı birle

²²⁸ üküş rahmetlig

²²⁹ rahmeti lâzım

²³⁰ başladım Tangrı atı birle

²³¹ yırağ tuttu

²³² üküş rahmetlig

²³³ [...] yok itti

²³⁴ rahmeti lâzım

[56/15] Şamliqlar āyet tutmaslar *fī semūmin ve hamīm* [56/42] Mekkeligler āyet tutmaslar *innā enşe'nā hunne inşāā* [56/35] Başraliqlar āyet tutmaslar *ve kănū yekūlūne* [56/47] āyet turur Mekkeliglerde *ferevhun ve reyhānun* [56/89] āyet turur Şamliqlarda *ve hūrun īnun* [56/22] āyet turur Kūfeliqlarda Medenīyyu'l-Evvelde *le mecmū'ūne* [56/50] āyet turur Şamliqlarda Medenīyyu'l-Āhīr birle āyet tutmaslar *lağven ve lā te'simā* [56/25] Mekkeligler Medenīyyu'l-Evvel āyet tutmaslar [Vāki'a = 182b/2-10].

Tefsir bölümleri sureler ile ilgili verilen bilgilerden ibaret değildir. Bu bölümlerde Davut peygamberin atları, Hz. İsa'nın mucizeleri, Mekke'nin fethi, Hz. Muhammet'in eşleri hakkında bilgi gibi ilgi çekici İslami bilgiler ve hikâyeler de yer almaktadır. Metnin tefsir bölümleri şu başlıklarla sıralanmıştır:

1. atlar sözi [11a/7-15a/5]
2. sād süresining tercümesi bu turur [11b/2-12a/6]
3. ez-zümer sözi [15a/6-15b/6]
4. ez-zümer süresining tercümesi bu turur [30a/1-33a/3]
5. el-mü'min süresining sözi [33a/3-33b/3]
6. hā -mīm süresining tercümesi bu turur taķı Hırbīlning sözi Mūsā birle [47b/7-54a/1]
7. Deccālning sözi [54a/1-55b/5]
8. es-secde süresining sözi [55b/6-55b/12]
9. es-secde süresining tercümesi bu turur [64b/6-65b/4]
10. Lūt kindlerining sözi [65b/4-66a/3]
11. Fir'avnning yoķ yodun bolmaķı sözi [66a/4-66a/12]
12. 'Ādning sözi [66a/12-66b/11]
13. Şemūd bođunining sözi [66b/12-67a/7]
14. Nūh bođunining sözi [67a/7-67a/13]
15. hā -mīm -'ayn -sīn -kāf süresining sözi [67a/13-67b/6]
16. hā -mīm -'ayn -sīn -kāf süresining tercemesi bu turur [77a/2-80b/1]
17. hā -mīmler ögdüsi dört işler birle turur [80b/1-81b/7]
18. ez-zuħruf süresining sözi [81b/7-82a/2]
19. ez-zuħruf süresining tercümesi bu turur [91b/6-92b/6]
20. ed-duħān süresining sözi [92b/6-93a/1]
21. ed-duħān süresining tercümesi bu turur [97a/3-97b/10]
22. el-cāşiye süresining sözi [97b/10-98a/4]
23. el-cāşiye süresining tercümesi bu turur [103b/1-104a/10]
24. el-aħķāf süresining tercümesi bu turur [111a/6-113b/6]
25. Muħammed süresining sözi [113b/6-113b/11]

26. Muḥammed süresining tercümesi bu turur [120a/2-125b/1]
27. innā feteḥnā süresining tercümesi bu turur [132a/6-132a/12]
28. ḥudeybiyye çerigining sözi [132b/12-138b/4]
29. el-ḥucurāt süresining sözi [138b/4-138b/11]
30. bu el-ḥucurāt süresi Medīnede inmiş turur [142b/5-146a/3]
31. kāf süresi sözi [146a/3-146a/8]
32. kāf süresining tercümesi bu turur [150a/7-153a/1]
33. ez-zāriyāt süresining sözi [153a/1-153a/6]
34. ve 'z-zāriyāt süresining tercümesi bu turur [157a/7-157b/12]
35. ve -ṭ-tūr süresining sözi [157b/12-158a/5]
36. ve 'ṭ-tūr süresining tercümesi bu turur [161b/7-162a/7]
37. ve 'n-necm süresining sözi [162a/7-162b/2]
38. ve 'n-necm süresining tercümesi bu turur [166b/4-170a/3]
39. el-ḳamer süresining sözi [170a/3-170a/10]
40. iḳterabet süresining tercümesi bu turur [174b/4-176a/1]
41. er -rahmān süresining sözi [176a/1-176a/12]
42. er -rahmān süresining tercümesi bu turur [181a/1-182b/1]
43. el-vāḳı'a süresining sözi [182b/1-183a/11]
44. el-vāḳı'a süresining tercümesi bu turur [188a/4-190a/1]
45. el-ḥadīd süresining sözi [190a/1-190a/8]
46. el-ḥadīd süresining tercümesi bu turur [197a/2-197b/12]
47. el-mücādele süresining sözi [197b/13-198a/7]
48. el-mücādele süresining tercümesi bu turur [203b/6-204b/10]
49. el-ḥaşr süresining sözi [204b/10-205a/7]
50. el-ḥaşr süresining tercümesi bu turur [210a/6-214b/13]
51. el-mümteḥine süresining sözi [215a/1]
52. el-mümteḥine süresining tercümesi bu turur [219a/1-222a/12]
53. bū Süfyān barmaḳı söz keltürmekke [222a/12-223b/1]
54. fetḥ -i Mekke sözi [223b/1-227a/4]
55. yalavaçning becī'i ḳaçaviler birle [227a/4-228a/1]
56. eṣ-ṣaff süresining sözi [228a/1-228a/6]
57. eṣ-ṣaff süresining tercümesi bu turur [230b/6-231b/6]
58. Ḳārünning burun urmaḳı Mūsā yalavaç üze [231b/6-233a/8]
59. 'Īsā yalavaç nişānlarının sözi [233a/8-234a/5]
60. el-cum'a süresining sözi [234a/5-234a/10]
61. el-cum'a süresining tercümesi bu turur [236a/6-236b/4]

62. el-münāfiḳūn sūresining sözi [236b/4-236b/8]
63. el-münāfiḳūn sūresining tercümesi bu turur [238b/7-241a/12]
64. et -teḡābūn sūresining sözi [241a/13-241b/13]
65. et -teḡābūn sūresining tercümesi bu turur [244b/6-246a/7]
66. eṭ-ṭalāk sūresining sözi [246a/8-246b/1]
67. eṭ-ṭalāk sūresining tercümesi bu turur [249b/6-250a/12]
68. el-müteḥarrim sūresining sözi [250a/12-250b/2]
69. el-müteḥarrim sūresining tercümesi bu turur [253b/1-254a/9]
70. yalavaç қаңавилеринин sözi [254a/9-258a/4]
71. el-mülk sūresining sözi [258a/5-258a/12]
72. el-mülk sūresining tercümesi bu turur [262a/3-263a/13]
73. el-ḳalem sūresining sözi [263b/1-263b/5]
74. nūn sūresining tercümesi bu turur [267a/5-268a/1]
75. Nūşurevān baḡınının sözi [268a/1-268b/7]
76. el-ḥāḳḳa sūresining sözi [268b/8-268b/13]
77. el-ḥāḳḳa sūresining tercümesi bu turur [272a/4-272b/11]
78. el-me‘āric sūresining sözi [272b/11-273a/4]
79. Nūḥ sūresining sözi [276a/1-276a/10]
80. el-cinn sūresining sözi [279a/2-279a/9]
81. el-cinn sūresining tercümesi bu turur [282b/1-284b/8]
82. el-müzzemmil sūresining sözi [284b/8-285a/4]
83. el-müzzemmil sūresining tercümesi bu turur [287b/2-288a/7]
84. el-müddeş şir sūresining sözi [288a/7-288b/3]
85. el-müddeş şir sūresining tercümesi bu turur [291b/2-292b/9]
86. el-ḳiyāme sūresining sözi [292b/9-293a/4]
87. el-ḳiyāme sūresining tercümesi bu turur [295a/3-295b/2]
88. el-insān sūresining sözi [295b/2-295b/7]
89. el-insān sūresining tercümesi bu turur [298b/5-299b/6]
90. el-mürselāt sūresining sözi [299b/7-299b/11]
91. ve ‘l-mürselāt sūresining tercümesi bu turur [302a/6-302b/10]
92. en-nebe’ sūresining sözi [302b/10-303a/3]
93. ve ‘n-nebe’ sūresi Mekke de inmiş turur [305a/4-305a/8]
94. ve ‘n-nāzi‘āt sūresining tercümesi bu turur [307b/5-308a/4]
95. ‘abese sūresining sözi [308a/4-308a/13]
96. ‘abese sūresining tercümesi bu turur [310a/4-310b/11]
97. ḳuvvirat sūresining sözi [310b/12-311a/4]

98. infiţâr süresi Mekkelig turur [312a/7-312b/5]
99. kuvvirat yime infiţâr sürelerining tercümesi bu turur [313b/3-314a/9]
100. el-muţaffifin süresining sözi [314a/10-314b/2]
101. el-muţaffifin süresining tercümesi bu turur [316b/4-316b/9]
102. inşikağ süresining sözi [316b/9-317a/7]
103. inşikağ süresi yime Mekke de inmiş turur [318b/2-318b/7]
104. el-burüc süresining sözi [318b/7-319a/1]
105. el-burüc süresining tercümesi bu turur [320a/6-321b/5]
106. eţ-târik süresining sözi [321b/5-322a/1]
107. bu eţ-târik süresi yime uluğ kün sözi turur [322b/4-322b/5]
108. el-a'lâ süresining sözi [322b/6-323a/1]
109. el-a'lâ süresi yime Mekke de inmiş turur [324a/2-324a/10]
110. el-ğâşiye süresining sözi [324a/10-324b/1]
111. bu ğâşiye süresi yime Mekke de inmiş turur [325b/3-326a/1]
112. ve 'l-fecr süresining sözi [326a/1-326a/10]
113. bu el-fecr süresi Mekke de inmiş turur [328a/1-328a/12]
114. el-beled süresining sözi [328a/12-328b/3]
115. bu el-beled süresi Mekkelig turur [329b/3-329b/10]
116. ve 'ş-şems süresining sözi [329b/11-330a/6]
117. bu ikegü süre Mekkelig turur [332a/1-332a/13]
118. bu ikegü süre Mekkelig turur [333a/3-333b/3]
119. elem neşrah süresi yime fażlı ol turur kim [334a/2-334a/6]
120. bu ve 't-tin süresi Mekkelig turur [334b/5-335a/1]
121. ikra' süresining sözi [335a/1-335a/5]
122. el-ğadr süresi Mekkelig turur [336a/3-336a/8]
123. lem yekun süresining sözi [337a/3-337a/8]
124. bu lem yekun süresi Medîne de inmiş turur [338a/7-338b/5]
125. ez-zulzilet süresining sözi [338b/5-338b/12]
126. bu izâ zulzilet süresi Mekke de inmiş turur [339a/7-339b/5]
127. ve 'l-'âdiyât süresining sözi [339b/5-339b/10]
128. ve 'l-'âdiyât süresi Medîne de inmiş turur [340a/6-340b/5]
129. el-kâri'a süresining sözi [340b/5-340b/11]
130. bu el-kâri'a uluğ kün bolur [341b/1-341b/6]
131. elhâkum süresining sözi [341b/6-341b/12]
132. bu elhâkum süresi mütekebbir 'Arablar sözinde kelmiş turur [342a/6-342b/6]

133. ve 'l-'aşr süresinin sözi [342b/6-342b/10]
 134. bu ve 'l-'aşr ant mengizlig turur [343a/4-343a/9]
 135. el-hümeze süresinin sözi [343a/9-343b/5]
 136. bu el-hümeze süresi Mekke de inmiş turur [344a/4-344a/9]
 137. el-fîl süresinin sözi [344a/9-344b/4]
 138. el-fîl süresinin tercümesi bu turur [345a/1-347b/2]
 139. el-îlâf süresinin sözi [347b/3-347b/10]
 140. bu el-îlâf süresi Mekke de inmiş turur [348a/4-348a/10]
 141. eraeyte süresinin sözi [348b/4-348b/9]
 142. bu eraeyte süresi Mekke de inmiş turur [349a/5-349b/4]
 143. el-kevşer süresinin sözi [349b/5-349b/11]
 144. bu el-kevşer süresi Mekkelig turur [350a/4-351b/1]
 145. en-naşr süresinin sözi [351b/1-351b/5]
 146. bu en-naşr süresi Mekke de inmiş turur [352a/2-352a/12]
 147. tebbet süresinin sözi [352b/1-352b/5]
 148. bu tebbet süresi Mekke de inmiş turur [353a/2-354a/9]
 149. sûretü'l-ihlâş sözi [354a/9-354b/8]
 150. bu ihlâş süresi Mekkelig turur [355a/3-355a/11]
 151. el-felağ süresinin sözi [355b/1-355b/7]
 152. en-nâs süresinin sözi [356a/3-356a/7]
 153. bu ikegü süre Medînelig turur [356b/4-357b/10]
 154. Qur'ân içindeki sûrelerin ilkinke harflerinin niçeliki [357b/11-358a/10]

2.4. Meşhed nüshasının en önemli ve diğer hiçbir tercümede görülmeyen özelliği ise satır arası kelime kelime tercüme bölümlerinde Arapça bir kavrama pek çok kez (7.879 kez) birden fazla karşılık verilmesidir. Buna göre; Arapça bir kavram, Türkçe bir kelime ile karşılanabildiği gibi Arapça veya Farsça bir kelime ile de karşılanabilmektedir. Metinde, Arapça ve Farsça kelimelerin kullanım sıklığı Türkçelerine oranla azdır. Arapça kavram, Arapça veya Farsça bir kelime ile karşılanmışsa çoğunlukla bu kelimenin Türkçe karşılığı da yazılmıştır.

Bunun dışında, Arapça kavramlar birden fazla Türkçe karşılık da bulabilmektedir. Arapça kavram, Türkçe bir kelime ile karşılanmışsa çoğunlukla bu kelimenin farklı lehçelerdeki görünümü / yazı dilindeki hâli de yazılmıştır. Türkçe karşılıklarda kelime çekiminin farklı lehçelerdeki ek düzeyinde farklılıkları da yer yer gösterilmiştir. Bu durumun metinde en yaygın örnekleri Harezmi Türkçesi için karakteristik olan söz içi sızıcı /d/ sesinin /y/ olması; *sub* > *suw* > *suv* > *su* gibi örneklerde karşımıza çıkan söz sonu /b/ sesinin

önce /w/'ye sonra /v/'ye dönüşmesi veya erimesi; söz içi ve söz sonu /g/ ve /ğ/ seslerinin düşmesi; -az sayıda örnekte görülen- söz başı /t/ sesinin /d/ olması gibi seslik değişimlerdir. Bahsi geçen seslerdeki ikili görünüm Harezmi Türkçesinde yaygındır ve bu durum M 1337 tarihinde istinsah edilen bir Doğu Türkçesi metni için olağan karşılanabilir fakat metnin ilgi çekici yanı bahsi geçen seslik değişimlerin kelimelerin Eski Türkçedeki hâlleri ile birlikte verilmiş olmasındandır. Bu duruma şöyle bir örnek verilebilir: Ar. *cehennem* kavramı Türkçe *tamuğ* ile karşılanmaktadır. Türkçe *tamuğ* kelimesinin hemen altına ise kelimenin Oğuz Türkçesindeki şekli olan *tamu* yazılmıştır. Yani *tamuğ* > *tamu* örneğindeki gibi ikili görünüm, metne dağılmamış; iki şekil bir arada verilmiştir. Bu cümleden örnekler satır arası kelime kelime tercüme bölümlerinin tamamına yayılmış olmakla birlikte, tercümeye sonradan eklenmediği, metnin orijinalinin bu şekilde düzenlendiği metnin kendisinden ve bu tercümenin hem müstensihisi hem müellifi olan Seyyidi'l-Hattat unvanlı, Şeyh Yûsuf el-Ebariyy oğlu Muhammed tarafından eserin sonuna konulan ketebe kaydında şu şekilde belirtilmektedir:

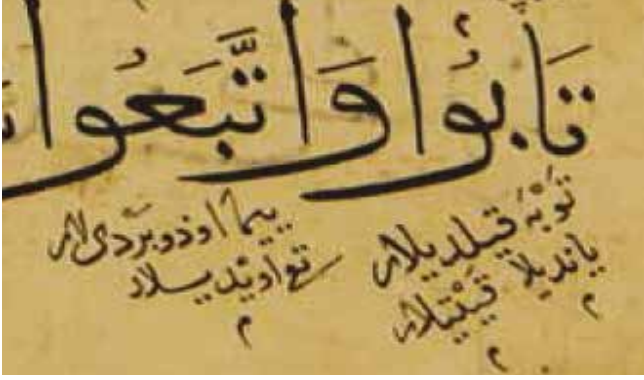
Açık tercümesi, tefsiri olan bu son defterin tahriri zengin Allah'a muhtaç kul olan Şeyh Yûsuf el-Ebariyy oğlu Muhammed –ki bu zat arkadaşları arasında Seyyidi'l-Hattat diye tanınır- eliyle eski ve hatalı bir müsveddeden büyük zahmetler sonucu nakledilmiş, elden geldiği kadar çeşitli dillerde düzeltilmiştir. İstinsahı Allah'ın yardımıyla 10 Şaban 737 günü sona erdi.

Bütün bu verilere göre, Meşhed nüshası Türkçe Kur'an Tercümesi'nin, bilinçli olarak bu şekilde tanzim edildiği söylenebilir. Nüshanın tertibine göre, Arapça kavramlara verilen ilk karşılık, Doğu Türkçesini (arkaik şekil), ikinci karşılık ise -genellikle- Oğuz Türkçesini (çağdaş olan şekil) işaret etmektedir:

soyurkağan kim haqkını bağıldın **ayırdı**²³⁵ [Mürselât Besmele = 300a/1].

²³⁵ **ayırdı**

anlar kim kötrürler ‘arşnı yime anlar kim²³⁶ ‘arş tigresinde²³⁷ tururlar tesbîh kılurlar idilerinin ögdüsü²³⁸ birle yime kirtinürler²³⁹ anga²⁴⁰ yarlıkatu kolarlar²⁴¹ anlarğa kim kirtindiler²⁴² āy idimiz yitting²⁴³ tige-me²⁴⁴ bir nirseke²⁴⁵ rahmet yanındın²⁴⁶ taqı bilig yanındın²⁴⁷ yarlıkağıl anlarğa²⁴⁸ kim tevbe kıldılar²⁴⁹ yime **uğu berdiler**²⁵⁰ yolungğa²⁵¹ yime küdezgıl anlarını²⁵² tamuğ²⁵³ kınındın [Mü’min 7 = 34b/3-7].

²³⁶ taqı ol kim erseler kim

²³⁷ yöresinde

²³⁸ ögmeki birle

²³⁹ taqı biterler

²⁴⁰ angar

²⁴¹ taqı yarlıkayu tileyürler *

* tilerler

²⁴² bittiler inandılar

²⁴³ kingittüng

²⁴⁴ kamağ barça

²⁴⁵ <nirse >ni

²⁴⁶ öz rahmeting birle

²⁴⁷ yime bilig birle

²⁴⁸ <anlar >nı

²⁴⁹ yandılar kayttılar

²⁵⁰ **taqı uydılar**

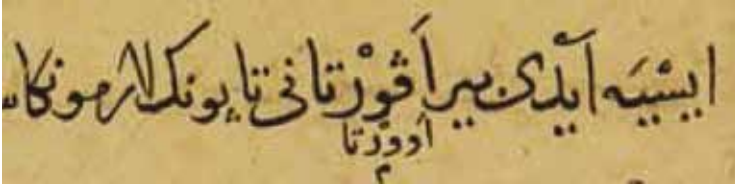
²⁵¹ <yolung >ke

²⁵² taqı saklağıl anlarını

²⁵³ **tamu**

biz **ıdtımız**²⁵⁴ anlar üze bir ün boldılar²⁵⁵ boldılar kuruğ ot teg²⁵⁶ yirdin tartıp kemişmiş²⁵⁷ [Kamer 31 = 172b/5-7].

... Āsiye²⁵⁸ aydı munı manga bağışlağıl bağışladı Āsiye aydı bir **awur-tanı**²⁵⁹ tapunglar munga süt birsün ... [Tefsir, 49b/3-4]

biz ol vaktın kim²⁶⁰ haddin²⁶¹ keçti erse **suw**²⁶² kötürdük sizni kemi içinde [Hâkka 11 = 269b/6].

²⁵⁴ **ıdtuğ ıyduğ**

²⁵⁵ bir çakırmağ boldılar

²⁵⁶ kuruğ uşanmış ağaç mengizlig

²⁵⁷ ya'nı yirdin tartıp kemişmiş kuruğ uşanmış ağaç teg

²⁵⁸ Metinde *İsye*

²⁵⁹ **avurta**

²⁶⁰ kaçan kim

²⁶¹ çak

²⁶² **su**

tamām anlar ²⁶³ eşekler katıg kaçğan **eşekler**²⁶⁴ [Müddessir 50 = 291a/3-4].

yime yardımız ²⁶⁵ yirni çeşmeler yanındın ²⁶⁶ **satğastı** ²⁶⁷ suw taqdır kılınmış iş üze [Kamer 12 = 171a/7-171b/1].

ol ²⁶⁸ Tangrının âyetleri turur **oğuyur miz anı** ²⁶⁹ sening üze haqq birle

²⁶³ neteg kim andağ kim

²⁶⁴ eşekler

²⁶⁵ tağı yarduğ

²⁶⁶ akar yollar birle

²⁶⁷ sataştı

²⁶⁸ bu

²⁶⁹ oğur * biz anı

* oğır

²⁷⁰ kayu ²⁷¹ sözke Tangrıdın song tağı ²⁷² āyetlerdin ²⁷³ **kirtinür siler** ²⁷⁴
[Câsiye 6 = 98b/4-5].

Eserde Arapça kavramlara verilen Türkçe karşılıkların ilkinin -genellik-
le- Doğu Türkçesini sonrakilerin ise Oğuz Türkçesini işaret ettiğini şu ana
özellikler dâhilinde söyleyebiliriz:

1. /t-/ > /d-/ değişimi

Metinde şu 3 örnekte /t-/ > /d-/ değişimi görülmektedir: *ter* > *der* “karşı-
lık”; *teri* > *deri* “deri”; *tög-* > *dög-* “dağıtmak”.

2. /k-/ > /g-/ değişimi

Metinde az sayıda örnekte /k-/ > /g-/ değişimi görülmektedir. Ayrıca metin-
de /g-/ sesi için bu örneklerde / گ / ve “üç noktalı kef” kullanılmıştır: *kezik* >
gezik “sıra”; *kögercin* > *gögercin* “güvercin”; *kün* > *gün* “gün”.

3. İç ve son seste /d/ > /y/ değişimi

Çok sayıda örnekte görülen bu ses olayında /d/'li ve /y/'li yazımlar bir
arada görülmektedir: *adağ* > *ayak* “ayak”; *ağır-* > *ayır-* “ayırarak”; *ağırıl-* >
ayrıl- “ayrılmak”; *beğük* > *beyük* “büyük”; *boğ* > *boy* “vücut”; *içi* > *eye* “sa-
hip”; *eğgü* > *eygü* “iyi”; *ıđ-* > *ıy-* “göndermek” vd.

4. Söz içi ve söz sonu /g/ ve /ğ/ seslerinin durumu

Metinde, yukarıdaki diğer örnekler gibi, Kur'an kavramlarına verilen ilk
karşılıklarda Eski Türkçenin ses özellikleri genellikle korunmuştur fakat ikin-
ci ve üçüncü karşılıklarda söz içi ve söz sonu /g/ ve /ğ/ sesleri çoğunlukla
düşmüştür: *arığ* > *arı* “arı, temiz, saf”; *biliglig* > *biliglü* “bilgülü, uslu, akıllı”;
elig > *el* “el”; *ellig* > *ellü* “elli (50)”; *eşgek* > *eşek* “eşek”; *irig* > *irü* “iri”; *açığ*
> *açı* “acı” vd.

5. Söz içi /w/ > /v/ değişimi

Metinde, diğer örneklerde de olduğu gibi /w/'li ve /v/'li yazımlar bir arada
görülmemektedir: *awurta* > *avurta* “süt anne”; *awut* > *avut* “edep yeri”; *çewür-* >
çevir- “çevirmek, döndürmek”; *ew* > *ev* “ev” vd.

6. i ~ e değişimi ve kapalı e (è) sesi

Zeynep Korkmaz, “Eski Türkçedeki Oğuzca belirtiler” başlıklı makalesin-
de /è/ sesi hakkında “Oğuzların büyük bir çoğunluğunun ilk hecelerdeki /è/'yi

²⁷⁰ cınlık birle rāstlık birle

²⁷¹ **kaysı**

²⁷² yime

²⁷³ nişan bilgü

²⁷⁴ **biter siz**

benimsediklerini göz önünde bulundurarak Eski Türkçede rastlanan /è/ sesinin Oğuzcaya özgü bir belirti olduğunu” (1995, s. 208) vurgulamıştır. Metinde Eski Türkçede ilk hecede /è/ sesi barındıran kelimeler, *belgü ~ bilgü* “kanıt”; *ber- ~ bir-* “vermek”; *beg ~ big* “bey”; *bekit- ~ bikit-* “sağlam hâle getirmek”; *erte ~ ırte* “sabah”; *esiz ~ isiz* “muhtaç”; *esrük ~ isrük* “sarhoş”; *ew ~ iw* “ev”; *ekin ~ ikin* “ekin” *er- ~ ir-* “olmak, bulunmak” gibi örneklerde /e/’li ve /i/’li olarak iki şekilde alt alta yazılmıştır. Buna göre metindeki /e/’li yazımların Doğu Türkçesini, /i/’li yazımların ise Oğuz Türkçesini işaret ettiği Anadolu sahası metinleri de göz önüne alınarak düşünülebilir.

7. Ön seste /b-/ > /m-/ değişimi bakımından, bugün Oğuz-Türkmen lehçelerinin genellikle /b-/ yönünde olduğu bilinmektedir (Korkmaz, 1995, s. 210). Metinde, *biz > miz*; *ben > men* gibi örnekler bir arada verilmektedir. Buna göre, /b-/’li şekiller Oğuz Türkçesini, /m-/’li şekiller ise Doğu Türkçesini işaret etmektedir.

8. Söz başı /y/ ünsüzünün durumu

Korkmaz, Eski Türkçede /y/’li ve /y/’siz örneklerin bir arada yer almasından hareketle Eski Türkçedeki /y/’siz örnekleri “Oğuzcanın yazı diline aktarılmış bir görüntüsü” kabul etmiştir. Metinde *yağaç / yığaç ~ ağaç* “ağaç”; *yırak ~ ırak* “uzak” gibi az sayıda örnekte de olsa /y/’li ve /y/’siz şekiller bir arada görülebilmektedir.

9. Eski Türkçeden günümüze kullanılagelen *u-*, *uma-* yeterlik fiilleri yerine *bağubil-*; *çıkubil-*; *alubilme-* gibi örneklerde bil- yardımcı fiili kullanılmıştır.

10. Birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin ilgi durumu çekimlerinde +nIng eki yerine +Ing eki (*mening*; *sizing*) yer yer kullanılmıştır.

11. Anlatılan geçmiş zaman için –Iptur yanında –mİş eki de kullanılmıştır: *sürülmüş sen*; *öldürmüş sen*; *yanmış sen* vb.

12. “Tanrı” kelimesi, Oğuz Türklerinde *Tangrı*, Doğu Türklerinde ise *Tengri* şeklindedir. Metinde, pek çok yerde *Tangrı* ve *Tengri* bir arada yazılmıştır.

3. Nüshanın Kaynakları

3.1. Kur’an

Bir Kur’an tercümesi olması hasebiyle eserin ana kaynağı Kur’an-ı Kerim’dir. Tefsir ve hikâye bölümlerinde ayet iktibasları sıklıkla görülmektedir.

3.2. Müfessir ve İslam Tarihçilerinin Eserleri

Hz. Peygamber’in amcasının oğlu Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib, ünlü İslam âlimi Ebu’l-Hattâb Katâde b. Dâime b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî,

Ebu'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî ve Kur'an'ı başından sonuna kadar tefsir eden ilk müfessir olan Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirleri ile Hasan b. Muhammed b. Hanefiye'nin *Kitâbu'l-İrcâ* adlı eseri ve Ebu'l-Fidâ ibn Kesîr'in *Kitâbu'l-Fiten*'i nüshanın kaynakları arasında metinde zikredilmektedir:

yana aydı ol aþlarını manga keltürüngler keltürdiler kamuğlarının eliglerin aþaqların kesti bu ol turur kim Tangrı 'azze ve celle yarlıkar *ruddü-hâ 'aleyye feţafıka meşhan bi's-sûki ve'l-a'nâki* [38/33] bu söz kim ayıldı 'ulemâların tefsirindeki söz turur **'ibn 'Abbâs Qatâde Muqâtil** sözleri turur [13a/5-9].

aydılar kim sen kim turur sen aydı men Tangrının yalavaçı turur men âdemiler tapa yekler tapa anlar yiti kişi erdiler **Muqâtil** ayur tokkuz kişi erdiler yeklerin uluğları yalavaç şallallâhu 'aleyhi ve sellem anlarğa müsülmânlık 'arza kıldı kamuğı kirtindiler [284a/7-10].

Mucâhid aytur *'Abdu'llah bin 'Abbâs feţafıka meşhan bi's-sûki ve'l-a'nâki feţafıka sukehâ ve â'nekehâ li'llâhi ey ce'alehâ li'llâhi limâ fâthethu eş-şalâtu*²⁷⁵ aydı andağ okıdım kim boyunlarını taķı aþaqlarını sebîl kıldı Tangrı hoşnüdüğü üçün kim aning üze gazât kılsunlar keffâret bolsun ol namâzda cebr tüşmişke bu körklüg cevâb turur [13b/12-14a/3].

taķı yime **Muhammed bin el-Hanefiye** rivâyet kıtur emîrî'l-mü'minîn 'Alîdin rażı'allâhu 'anhu kim angar sordılar bu âyetdin kim yarlıkar kavlehu *feţafıka meşhan bi's-sûki ve'l-a'nâki*²⁷⁶ aydı Süleymân tiledi kim anlardın bir ançasını sebîl kılmak bir ançasını minmek üçün koğmak kaçan namâz vaķtı keçti irse aþaqları eligleri üze sebîllik dağı urıldı [14a/4-8].

Fiten Kitâbında andağ turur kim bu Deccâl zamâne âhirinde çıķgay Ye'cüc Me'cüc yime çıķgaylar mehdî taķı çıķgay 'İsâ yalavaç kökdin ingey bu kamuğ kırık yılda bolğay taķı yana ajundın barğaylar bular kıyâmet bilgülerindin turur [55a/4-6].

Yukarıda zikredilen kaynakların dışında, metinde Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî'nin adının zikredilmesi Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* adlı eserinin ve 14. yüzyılda ana hadis kitapları olarak benimsenen *Kütüb-i Sitte* külliyyatının da kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, metinde İshak bin Ahmed el-Huzâ'î'nin de adı geçmektedir:

en-nâs sûresi yime Medîneliğ turur altı âyet turur 'İrâklığ Hicâzliglerde yiti âyet turur Şâmlıglarda Mekkeliglerdin sözler kelmiş turur **Ebû Hüreyre** ayur altı âyet turur **İshâk bin Ahmed el-Huzâ'î** aytur yiti âyet

²⁷⁵ "Abdullah bin Abbas bacaklarını ve boyunlarını silmeye başladı. Bacaklarına ve boyunlarına Allah için başladı. Yani namazı kaçırdığı zaman Allah için yaptı."

²⁷⁶ "Boyunlarını ve bacaklarını silmeye başladı."

turur söz bir âyette turur *el-vesvâsil* [114/4] âyet turur Şâmlıglarda en-nâs süresi altı âyet turur yigirmi kelime turur sekson tokkuz harf turur [356a/3-7].

3.3. Nizamü'l-mülk'ün Siyasetnâme'si

Metnin kaynaklarından bir diğeri de Nizamü'l-Mülk'ün *Siyasetnâme* veya diğerk bilinen adıyla *Siyerü'l-Mülûk* adlı eseridir. Anuşirvan'dan bahseden bir hikâyede bu cümleden anlatılar için *Siyerü'l-Mülûk* adlı esere başvurulması gerektiği söylenmektedir:

bu Nüşurvân-ı 'Adlı ma'rûf turur keçmişleri andın telim turur ol kamuğ sözlerni bu kitâb kötürü bilmegey velâkin men bir söz ayğay men bir kün Nüşurvân awka barmış erdi bir atlıg atını tarıg içinde yorutmuş erdi tarıgçı Nüşurvân kıtinga keldi aydı Nüşurvân yarlıkadi kim anı körüng tapung keltürüngler bahtılar Hürmüz erdi Nüşurvân oğlu Nüşurvân yarlıkadi anıng atını tutung kulağı kıyrukıni bıçinglar Hürmüzka bir yıl özi kıtinga yol birmedi mundağlar telim turur munda aymas miz **Siyerü'l-Mülûk** atlıg kitâb içinde ayılmış turur yalavaç toğmağı Nüşurvân sözi 'Acem mülûkları yalavaç bilgürmeki kamuğ ayılmış turur [143a/10- 143b/1-4].

3.4. Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr et-Taberî'nin Büyük Tarihi

Tefsir ve hikâye bölümlerinin ana kaynağı Muhammed bin Cerir et-Taberî'nin *Câmîü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an* ve *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı iki büyük eseridir. Bu bölümlerde anlatılan olaylar *Târîhü'l-Ümem*'de verilen sıralamayla uyuşmaktadır. Taberî tarihi, eserin ana kaynağı olmakla birlikte, nüsha Taberî tarihinin doğrudan ve bire bir tercümesi değildir. Taberî tarihindeki pek çok konunun bu tercümede yer almaması, nüshanın satır arası kelime kelime tercümeyle de ihtiva etmesi gibi sebeplerle Meşhed nüshası, bir "Taberî tercümesi" olarak adlandırılmaz. Tercüme, yukarıda zikredilen kaynaklar da kullanılarak yarı telif bir eser hâlinde düzenlenmiştir.

velâkin bu âyet tefsîri kim Tangrı yarlıkar *innellezîne yucâdilüne fi âyâti'llâhi bi gayri sulţânin* [40/56] **Muhammed bin Cerîr** andağ aydı kim bu âyet Deccâl şânında inmiş turur Qur'an içinde Deccâlning sözi öngin âyetlerde ermes bu âyetde turur tip yime *Fiten Kitâbi* içinde andağ oqudım kim Deccâl çıkmakı Ye'cüc Me'cüc birle mehdî bilgürmeki tağı 'İsâ bin Meryem kelmeki kırık yılda bolğay kaçan kim yıl dört yüzdin keçse hicretdin tıgme bir künde köz tutmuş kerek bu dört nirseke kim aydım ilk yawuzrakı Deccâl turur bu ol yigirmi sekkiz meselelerdin turur [54a/1-8].

kamuğ muhâcir enşâr Ebû Bekr birle erdiler yana Ebû Bekr 'Ömeri halîfe kıldı anda kıdın 'Osmânni halîfe kıldılar kıdın bulğak kıptı 'Osmânni öldürdiler yana 'Alî birle becî' kıldılar Mu'âviye becî' kı-

madı 'Alī üze çıktı çerigler tüşti anlar arasında Şıffın teg anıng mengze-ki taķı ala Zübeyr ikegü amel arbinde öldürölmüş boldılar Nehrevan çerigining yime telim kişiler tirildiler telim uruştar bu çerigler kim 'Alī Mu'āviye arasında erdi **Muammed bin Cerir tārī kitabında keltürmiş turur** tükel bu āyet kim Tangrı 'azze ve celle bu süre içinde yarlıar ve in *tāifetāni mine'l-mu'minīneketelū* [49/9] bu āyet keltürükte yalavaç işleri bilmediler bu āyet ne turur 'Alī Mu'āviye ödinge tegi ol öfte bildiler kiğin Mu'āviye öldi Yezid öltürdi irklikke iş Yezid üze turdı Hüseyin bin 'Alīa uğradı 'Ubeydu'llāh (3) bin Ziyādın ıdı bu sözler ayılmış turur el-'ankebüt süresinde [145b/7-146a/3].

4. Nüshanın Diğer Tercümelele İlgisi

Tercüme edilen metnin kaynağının tek olması, kaynak metnin kutsal bir metin olması, tercüme edilen dilin sınırlılıkları (Arapça İslami terimlerin -Türkçenin hangi dönemi olursa olsun- karşılıkları belli sayıdadır.) gibi sebeplerden ötürü Meşhed nüshası ile diğer Kur'an tercümelele arasında benzerliklere tesadüf edilmesi gayet tabiidir. Ancak Meşhed nüshası Türkçe Kur'an tercümesinin, Kur'an'ın Doğu Türkçesine yapılan diğer satır arası tercümelele ile doğrudan bir bağlantısı bulunmamaktadır. Meşhed nüshasının hem satır arası kelime kelime tercümelele ihtiva etmesi hem de satır arası tercümelele ek olarak tefsir bölümlerini içermesi onu Türkçe ilk Kur'an tercümelele arasında müstesna bir yere yerleştirmemizi sağlar. Meşhed nüshası, satır arası kelime kelime yapılan tercüme bölümünde bir Arapça kavrama birden fazla karşılık vermesi bakımından da orijinaldir. Eserin doğrudan bağlantılı olduğu tek nüsha, Süleymaniye Kütüphanesinin Ayasofya Koleksiyonu'nda 87 numara ile kayıtlı Farsça Taberī tercümesidir. Saidbek Boltabayev, "Tefsir-i Taberī'nin Harezmi Türkçesi ile yapılan tercümesi: Tefsirli Meşhed nüshası" başlıklı bildirisinde²⁷⁷ "Türkçe Kur'an tefsirinin Farsça Tefsir-i Taberī tercümesinin tercümesi olduğu[nun] kuvvetle muhtemel" (Boltabayev, 2018) olduğunu belirtmektedir. Gerçekten de nüsha, Farsça tercüme ile olduğu benzerdir fakat müstensih eserde Arapça kavramlara birden fazla karşılık vererek esere orijinallik katmıştır. Buradan hareketle eserin yarı telif bir nüsha hâlinde düzenlendiği sonucuna ulaşılabılır.

²⁷⁷ Atebetü'l-Hakāyık ve İlk Dönem Türkçe İslami Eserler Sempozyumu, (28-30 Haziran 2018), Ankara (yayımlanmamış bildiri).

5. Metnin Eskicilliği ve Türk Dili Tarihindeki Yeri²⁷⁸

Âstan-ı Quds-i Razavî Kütüphanesi 293 numarada muhafaza edilen bu tercüme, Seyyidi'l-Hattat unvanlı, Şeyh Yûsuf el-Ebariyy oğlu Muhammed tarafından, literatürde TİEM 73 nüshası olarak bilinen ve Türkçe en eski iki tercümeden biri olan Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümesi'nden yalnızca 3 yıl sonra, 10 Şaban 737 (M 1337) tarihinde tamamlanmıştır. Nüsha, geç dönem Karahanlı Türkçesi, erken dönem Harezmi Türkçesi özellikleri göstermektedir. Dil tarihi açısından pek değerli olan bu eser, Karahanlı Türkçesinden Harezmi Türkçesine geçişte karanlıkta kalan pek çok mevzu aydınlatacak niteliktedir.

Nüşhada /d/ > /y/ değişimi tutarlı değildir. Tefsir bölümlerinde /y/'li biçimler yok denecek kadar azdır. Satır arası kelime kelime tercüme bölümlerinde ise /d/'li ve /y/'li şekiller bir arada verilmektedir. Metinde, çift dudak ünsüzü /w/, /f/'li yazımlara göre fazladır fakat yine alışılmadık bir şekilde satır arası tercüme bölümlerinde /w/, /f/ ve /v/'li şekiller bir arada görülebilmektedir. Ancak bu durum yukarıda da belirtildiği üzere, metne dağılmamış; ikili ya da üçlü biçimler bir Arapça kavrama karşılık olarak alt alta yazılmıştır. Söz başı /t/ > /d/ değişimi bir iki örnek dışında metinde görülmemektedir.

Kutadgu Bilig'in Mısır nüshasından itibaren müşterek Orta Asya eserlerinin tamamında az da olsa görülmeye başlanan ayrılma hâlinin /+DAn/ biçimi, metinde tek bir örnekte dahi geçmemektedir. Ayrılma hâli için /+DA/ ve /+DIn/ şekilleri kullanılmıştır. /+DIn/, /+DA/'ya oranla yaygındır. Gelecek zaman çekiminde daha yeni bir şekil olan ve *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da görülen /-kay/, /-key/ görülmemektedir. *bol-* fiilinin *ol-* şekli görülmemektedir. *Muhabbet-nâme* ve *Hüsrev ü Şîrîn* gibi Harezmi Türkçesi eserlerinde görülen olumsuz bildirmenin /imez/, /imes/ şekli metinde yoktur.

er- fiili, fiil çekiminde kullanılabildiği gibi en eski anlamı olan “olmak” anlamıyla da sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Kıyasü'l-Enbiyâ'da görmeye başladığımız Türkçe kelimelerde kök-ek uyumsuzluğu metinde *yirlerğa* (3a/5), *idika* (5a/5, 6b/5), *bağışladük* (7b/2), *keçgenlerğa* (8b/5), *uğanke* (16a/1), *yaraşmaslık* (16a/5), *kılğanlarke* (18b/2), *kişilerinğa* (19a/3), *umançlanturmek* (20a/2), *anglageyer* (21b/3) gibi çok sayıda örnekte görülmektedir.

²⁷⁸ Metnin dil özellikleri hakkında verilen bilgiler, metnin sahasını ve tercüme yöntemini kısaca göstermeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple üzerinde durulan dil özellikleri; ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı gibi başlıklarda ayrı ayrı ele alınmamıştır. Metnin dil özellikleri ileride yapılacak olan çalışmalarda ayrıntılı olarak işlenecektir.

Metinde sadece Karahanlı Türkçesinde geçen ve *sekiz on*'dan gelişen *seksen* (> *seksen*) ve *tokuz on*'dan gelişen *tokson* (> *doksan*) kelimeleri kullanılmıştır.

Çokluk 2. şahıs zamiri, *siz* ve *sizler* yanında *siler* şeklinde de geçmektedir. *Kutadgu Bilig* ve Rylands nüshası dışında tanıklanamayan bu yapı, metinde yaygındır:

aning sözün eşitmengler **silerni** armasun (Tefsir 169a/13).

ol ol turur kim indürür kılı üze ²⁷⁹ açuq âyetler ²⁸⁰ çıkarğu için **silerni**
²⁸¹ karankuluklardın yaruqluqqa tapa taqı haqıkat üze Tangrı **silerke** ²⁸²
bağırsağ ²⁸³ yarlıkağan turur²⁸⁴ [Hadîd 9 = 191b/5-7].

+1A çokluk eki *bilgüle* (47a/6), *göherle* (356b/8) gibi az sayıda örnekte de olsa karşılaştığımız eskicil yapılardan biridir.

Zamirlere eklenen çıkma ve bulunma durumu (+DIn, +dA) ekleri Meşhed nüshasında da görülmektedir: *bizingdin* (37b/4). Bu yapı, *Kutadgu Bilig* ve Rylands nüshası dışında herhangi bir metinde tanıklanamamıştır.

Metinde, *-satı* (26b/5), *-ginke* (169a/4), *-gükte* (145b/13) gibi Türk dili tarihinde nadiren karşılaşılan zarf-fiil ekleri karşımıza çıkmaktadır:

yā ²⁸⁵ aytsa eger haqıkat üze Tangrı ködürse erdi mini ²⁸⁶ **bolsatım** ²⁸⁷
sağınğanlardın ²⁸⁸ [Zümer 57 = 26b/5-6].

yalavaç 'aleyhi's-selām Mekkedın köçmekke uğramış erdi kişiler
bilginke kamuğ kintlerdin Ka'beğa ziyâret için kelür erdiler [Tefsir
169a/3-5].

bu âyet **keltürgükte** yalavaç işleri bilmediler bu âyet ne turur [Tefsir
145b/13-146a/1].

Metin büyük oranda harekelidir. İmla-fonoloji bağlantısı hususunda, Fars kökenli, پ, چ, گ, ث, harflerinin kullanımı ve Türkçe sözcüklerde *-Kıssa-sü'l-Enbiyâ*'dan itibaren yoğunlaşan- ط ve ص harflerinin kullanılmaması da

²⁷⁹ kılı Muhammed üze

²⁸⁰ nişânlar açuqlar bilgüler

²⁸¹ munung için kim çıkar sizni

²⁸² sizning birle

²⁸³ rahmet kılğan

²⁸⁴ peyveste * rahmetlig turur

* hemîşe

²⁸⁵ yoksa

²⁸⁶ edğü yol körküzsetti

²⁸⁷ bolğay erdim

²⁸⁸ sağnuqlardın perhîzlü

önemlidir. Kelime kökünde düzlük-yuvarlaklık uyumu, diğer Harezmi Türkçesi eserleri gibi tutarsızdır.

Metnin söz varlığında çok sayıda *hapax* durumunda kelime bulunmaktadır. Bunun dışında *ap* “kuvvetlendirme bildiren enklitik” (178b/5; 343b/8); *amarı* “bazı, bazısı” (111b/9; 123b/11); *amıt-* “yönelmek” (228b/7); *anda ok* “o anda, tam o anda” (52b/3; 256b/2); *apang* “eğer” (16a/6; 31a/10); *arançılık* “anlaşmazlık, uyuşmazlık” (219a/10); *arşaş* “zorba” (264a/7); *artut* “armağan” (211a/11); *atar-* “yad etmek, anmak” (205a/10; 323b/6); *ayang* “hile, tuzak” (133a/4); *balık* “şehir” (53a/2); *ekindi* “diğeri, öbürü” (167a/6; 167b/2); *borlak* “üzüm bağı” (283a/12; 284a/2); *boşurkan-* “sızlanmak, feryat etmek” (274a/5); *buluk* “döl, meni” (103b/7); *busut* “yardım” (282b/11; 283a/4); *çöyül-* “parçalanmak” (341a/4); *emen-* “yola koyulmak” (121a/9; 284a/13); *emgen* “şah damarı” (147b/6); *eng* “boya” (20a/5); *et öz* “kendi, kendisi” (148a/4; 147b/5); *ewin* “tohum” (177a/2); *inağ* “özü sözü bir olan” (315b/6; 316a/3); *indük* “dam” (213a/7; 213a/1); *ingen* “çok” (66b/13; 172b/1) ... gibi sadece Karahanlı ve Eski Uygur sahalarına ait söz varlığı da metinde yoğun bir şekilde görülmektedir.

Sonuç

1. Meşhed nüshası Türkçe Kur’an Tercümesi, tercüme yöntemi itibarıyla orijinal bir nüshadır. Satır arası kelime kelime yapılan tercüme bölümlerinin diğer Doğu Türkçesi satır arası Kur’an tercümelemleri ile doğrudan bir bağlantısı tespit edilememiştir.

2. Tefsir ve hikâye bölümlerinin ana kaynağı Muhammet bin Cerir et-Taberî’nin *Câmiü’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân* ve *Târîhü’l-Ümem ve’l-Mülûk* adlı iki büyük eseridir. Şeyh Yûsuf el-Ebâriyy oğlu Muhammed tarafından yapılan bu tercüme, çok sayıda eserden faydalanılarak yarı telif bir nüsha hâlinde düzenlenmiştir.

3. Metnin geç dönem Karahanlı Türkçesi erken dönem Harezmi Türkçesi özellikleri gösterdiği ortadadır. Metnin dil özellikleri, ileride yapılacak olan çalışmalarla daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Kaynaklar

- Ata, A. (2003). İlk Türkçe Kur’ân tercümesi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu – 2003, Mustafa Canpolat Armağanı*, 41-55. Aysu Ata – Mehmet Ölmez (yay.). Ankara: Sanat.
- Ata, A. (2009). Türk dillerinde +IA çokluk eki. *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 89-99.
- Ata, A. (2013). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur’ân tercümesi (Rylands nüshası, giriş-metin-notlar, dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Ata, A. (2016). *Çağatay Türkçesinin ilk devresi Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Boltabayev, S. (2018). Tefsir-i Taberî'nin Harezmi Türkçesi ile yapılan tercümesi: Tefsirli Meşhed nüshası. *Atebetü'l-Hakâyık ve İlk Dönem Türkçe İslamî Eserler Sempozyumu, (28-30 Haziran 2018)*. (Yayımlanmamış bildiri). Ankara.
- Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da bulunmuş Kur'an tefsirinin söz varlığı (XII.-XIII. yüzyıllar)*, H. İ. Usta, E. Amanoğlu (Rusçadan çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Cerrahoğlu, İ. (1988). *Tefsir tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Fekrat, M. A. (1363). *A catalogue of the manuscripts of the Holy Quran*. In Translation Preserved in the Library of Āstan-i Quds-i Razavi. Mashhad: Āstan-i Quds Razavi.
- Gülsevin, G. (2010). Oğuzca olmayan Türk lehçelerindeki Oğuzca unsurlar ve bunlara teorik bir yaklaşım. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5/1, 57-76*.
- Işıltan, F. (1970). Taberî. *İslâm Ansiklopedisi, XI* içinde (s. 594-598). İstanbul.
- Keskioğlu, O. (1987). *Kur'an-ı Kerim bilgileri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koç, M. Akif (2003). *İsnad verileri çerçevesinde erken dönem tefsir faaliyetleri*. Ankara: Kitâbiyât.
- Korkmaz, Z. (1995). Eski Türkçedeki Oğuzca belirtiler. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (Birinci Cilt)* içinde (s. 205-216). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2), giriş-inceleme-metin-dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağol, G. (1993-1995-1996). *An inter-linear translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish. Introduction, text, glossary and facsimile*. Part I: Introduction and text, Harvard, 1993, XL - 369 s.; Part II: Glossary. Harvard, 1995, XXIII - 310 s., Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library Hekimoğlu Ali Paşa No. 2; Section One: 1b-300b. Harvard, 1996, 229 s.; Section Two: 301a-587b. Harvard, 1996, s. 303-594.
- Sağol, G. (1997). Kur'an'ın Türkçe tercüme ve tefsirleri üzerinde yapılan çalışmalar. *Türklük Araştırmaları Dergisi, 8, 379-396*.
- Şimşek, Y., Sertkaya, O. F. (2015). Horezm Türkçesi ile yapılan Kur'an tercümelerinden Meşhed nüshası üzerine ilk bilgiler I. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 4/4, 1382-1412*.
- Şimşek, Y. (2017a). Meşhed nüshası Türkçe Kur'an tercümesinin söz varlığı üzerine notlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 42, 97-111*.

- Şimşek, Y. (2017b). Türkçe ilk Kur'ân tercümeleleri üzerine açıklamalı bir bibliyografya denemesi. *Türk Dili Konuşan Ülkeler Kurultayı, 13-16 Kasım 2017*, Ankara.
- Şimşek, Y. (2017c). *Eski Anadolu Türkçesi satırarası Kur'ân tercümesi (Topkapı nüshası, giriş-metin-notlar-dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, Y. (2018). Meşhed nüshası Türkçe Kur'ân tercümesinin söz varlığı üzerine notlar II. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 65-75.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr (1405). *Câmiü'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*. Dârü'l-Fikr.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr. *Târîhü'l-ümem ve 'l-mülük*. Dârü'l-Ma'arif.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr. *Tarih-i Taberî. C I- IV*. Hüsameddin Çelebi (çev.). M. F. Gürtunca (günümüz Türkçesine akt.). İstanbul: Sağlık.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr (1991). *Milletler ve hükümdarlar tarihi*. Z. K. Ugan, A. Temir (çev.). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr (1996). *Taberî tefsiri*. 9 Cilt. (H. Karakaya, K. Aytekin). Hisar Yayınları.
- Usta, H. İ. (2011). *Orta Asya Kur'ân tefsiri (Metin-tpkibasım)*. Ankara: Poyraz Ofset.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'ân tercümesi (TİEM 73 235v/3-450r/7), giriş-metin-inceleme-analitik dizin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üşenmez, E. (2013). *Türkçe ilk Kur'ân tercümelerinden Özbekistan nüshası satır Arası Türkçe-Farsça tercümeli (Giriş- inceleme- metin- sözlük- ekler dizini-tpkibasım)*. Ankara: Akademik Kitaplar.

EK 1: Örnek Metinler**sūretu't-tīn şemāniye āyātīn**

(8) başladım ol idi atı birle kim Tūr tağında Mūsā birle münācāt kıldı ²⁸⁹
bağırşak kim Mekkeni imīn kıldı ²⁹⁰ soyurkağan kim yangluqlarını köni tüz
törütüti ²⁹¹

- 1 (9) k̄asem yād̄ kıılır men ²⁹² tīn birle ²⁹³ taqı zeytūn birle
2 taqı Tūr -ı Sinīn birle ²⁹⁴
3 taqı bu emānetlīḡ ²⁹⁵ [334b] emānetlīḡ ²⁹⁶ il birle
4 yarattuq̄ ²⁹⁷ yangluq̄nı ²⁹⁸ rāst ²⁹⁹ kıılmaq̄ning körklüḡreki içinde (2) rāst
kıılmaq̄
5 andın song kaytarduq̄ anı ³⁰⁰ astınlarınq̄ ³⁰¹ astınraqı
6 meger anlar kim (3) bittiler ³⁰² taqı kııldılar edgü 'amellerni ³⁰³ anlarqa bar
turur şevāb ³⁰⁴ kesilmegen ³⁰⁵ şevāb
7 (4) ne neng ³⁰⁶ yalğan kıılır sini ³⁰⁷ mundın song ³⁰⁸ cezā birle yā dīn birle ³⁰⁹

²⁸⁹ başladım Tangrı atı birle

²⁹⁰ üküş rahmetlig

²⁹¹ rahmeti lāzım

²⁹² ant içer men

tīn haqqı

²⁹³ incīr tüpi birle

²⁹⁴ yime Tūr tağı birle

²⁹⁵ yime bu imīn

²⁹⁶ imīn

²⁹⁷ törüttimiz

²⁹⁸ ādemīni kişini

²⁹⁹ tüz

³⁰⁰ yandurdımız anı

³⁰¹ astınlar

³⁰² kirtindiler

³⁰³ kılık iş

³⁰⁴ yanut

³⁰⁵ eksüksüz

³⁰⁶ ni turur ol kim

³⁰⁷ yalğan tutar sini

³⁰⁸ kıdın

³⁰⁹ sakışka ya'nī kıyāmetka

8 ermes mü Tangrı hüküm kılğanraqı³¹⁰ (5) hüküm kılğanlarınğ hüküm kılğan-
raqı³¹¹

bu ve 't-tīn sūresi Mekkelig turur

ant mengizlig turur incīr zeytūn Tūr -ı Sīnā beled-i emīn hürmeti haqqı kim men Tangrı men (6) kim yarattım Ādemni eğgürek bezīr üze anıng üçün aydı *fi aḥseni takvīm* [95/4] (7) ol vaqıtta kim Ādemni yarattı ajunda kim erse Ādemdin körklügrek yok erdi yana aydı (8) *şumme radednāhu esfele sāfilīn* [94/5] andın aydı kamuğını tamuğa iletgey men meger ol kişini kim [335a] kirtinmiş bolsa angar muyan birgey men telim eksüksüz

ıkrā sūresining sözi

(2) bu ıkrā sūresi Mekkelig turur ilk sūre kökdin bu indi ol vaqıtta erdi kim (3) Cebrīl 'aleyhi's -selām özini bir bir Muḥammedka körkütür erdi yana belgü-
süz bolur erdi söz sözlemes erdi (4) bu söz t̄ā-hā sūresinde taqı ba'zısı el-müd-
deşşir sūresinde ayılmış turur (5) ıkrā sūresi on tokkuz āyet turur yitmiş iki kelime turur yüz yitmiş yiti harf turur

sūretu'l-'alāk tis'a 'aşera āyātīn

(6) başladım ol idī atı birle kim yangluqını uğuşmış kandin törütti³¹² bağırsak kim bilmesni öğretti³¹³ soyurkağan kim secde fermānladı secde içinde öziğe yağuttı³¹⁴

1 (7) oquğul³¹⁵ idingning atı birle ol kim³¹⁶ yarattı³¹⁷

2 yarattı³¹⁸ yangluqını³¹⁹ (8) koyuğ³²⁰ kandin

3 oquğul taqı iding kerīmrek turur³²¹

³¹⁰ kese bıça buyurğanraqı

³¹¹ kese bıça buyurğan

³¹² başladım Tangrı atı birle

³¹³ üküş rahmetlig

³¹⁴ rahmeti lāzım

³¹⁵ oquğul

³¹⁶ ol idī kim

³¹⁷ törütti

³¹⁸ törütti

³¹⁹ ādemīni kişini

³²⁰ uğuşmış *

* <u>yu<şmış>

³²¹ uluğ ağırırak turur

- 4 ol kim öğretti ³²² **[335b]** kalem birle ³²³
5 öğretti ādemīka anı kim bilmedi
6 yığlınsun ³²⁴ (2) ḥaḳīkat üze ādemī ḥaddım ³²⁵ keçer ³²⁶
7 kim bildi anı ³²⁷ bayıdı ³²⁸
8 (3) ḥaḳīkat üze tapa iding tapa turur kaytmaq ³²⁹
9 kördüng anı kim yığar
10 (4) kılını ol vaqtın kim ³³⁰ namāz kıldı
11 kördüng mü eger bolsa köni yol üze
12 (5) yā ³³¹ buyursa ³³² saḳnuqluḳ birle
13 kördüng mü eger yalğanka nisbet kılsa taḳı i' rāz kılsa ³³³
14 (6) bilmedi mü ḥaḳīkat üze Tangrı körer
15 yığlınsun ³³⁴ eger yığlınmasa (7) tutğay miz bürçek birle ³³⁵ bürçek birle
16 yalğan sözlegen ³³⁶ ḥaḫā ³³⁷ kılgan
17 **[336a]** ündesün ³³⁸ meclīsini ³³⁹

³²² öğretti bitmek

³²³ kalemka

³²⁴ ḥaḳḳā kim

³²⁵ çak

³²⁶ boynağa bolur

³²⁷ kördi özini

³²⁸ bay mungsuz bolmuş

³²⁹ yanmaq kaytış yanış

³³⁰ kaçan kim

³³¹ yoksa

³³² fermānlasa

³³³ yime ewre * yansa

* çevre

³³⁴ ḥaḳḳā kim

³³⁵ kesmeki <kemek > bile kākūlini <kākūl> bile

³³⁶ yalğançı

³³⁷ yazuḳ

³³⁸ oḳısun

³³⁹ ya'nī eyelerini öz boğunun

- 18 ündegey miz³⁴⁰ ‘azāb³⁴¹ firiştelerni
 19 yıglınsun³⁴² ol (2) boyun sümegil³⁴³ anga taqı secde kılgıl taqı yavuğıl³⁴⁴
 (3)

el-ğadr süresi Mekkelig turur

amarı ayurlar Medînelig turur yime biş âyet turur (4) ‘Irâkığlarda altı âyet turur Hicâzlig Şâmlığlarda söz bir âyette turur üçinçi *leyleti’l-ğadr* [97/3] (5) âyet turur Şâmlıg Mekkeliglerde haberde kelmiş turur *men ħara’e sûrete’l-ğadr* (6) *u’tiye mine’l-ecri kemeñ şâme şehre ramazâne ve ahyâ leylete’l-ğadri*³⁴⁵ yalavaç şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem (7) yarlıkamış turur kim kim erse leyletû’l-ğadr süresini okısa birilgey angar muyandıñ (8) ol kişi teg kim ramazân ayını rûze tuttı taqı ħadr tuttı ni tirig oyağ bolup muyanıñı buldı [336b]

<sûretu ħadr >

başladım ol idi atı birle kim ħadr tünin törütti³⁴⁶ bağırsaq kim bir kiçeke ming ay fazlın açındı³⁴⁷ soyurğağan kim Ķur’ânıñı ħadr tüninde indürdi³⁴⁸

- 1 (2) ħaħħat üze biz indürdük anı³⁴⁹ ħadr tünı içinde ħadr
 2 taqı ne neng³⁵⁰ bildürdi sanga ne³⁵¹ turur (3) tünı ħadr tünı
 3 ħadr tünı yaħşıraq³⁵² turur ming aydın
 4 (4) iner firiştele taqı rûħ³⁵³ anıñ içinde idilerinıñ³⁵⁴ buyruķı birle (5)
 tigme bir işdin

³⁴⁰ okığay miz

³⁴¹ tamuğ

³⁴² ħaħħā kim

³⁴³ birmegil

³⁴⁴ yime yavuğ bolğul ya’nı raħmetimizke *

* raħmetimizke

³⁴⁵ “Kim Kadir suresini okursa Ramazan orucunu tutmuş ve Kadir gecesini ibadetle geçirmiş sevabı verilir.”

³⁴⁶ başladım Tangrı atı birle

³⁴⁷ üküş raħmetlig

³⁴⁸ raħmeti lâzım

³⁴⁹ ıdtımız anı ya’nı Ķur’ânıñı

³⁵⁰ yime ni

³⁵¹ ni

³⁵² eğğürek yegrek

³⁵³ ya’nı Cebrîl

³⁵⁴ idileri

5 selām³⁵⁵ ol tigrü tang atginçeke tigrü

[...] ³⁵⁶ Cebrîl 'aleyhi's-selām [337a] ³⁵⁷ özlerini anga körkütürler bu tün fazlı artuğ turur ming aydın kim kişi Tangrıka 'azze ve celle (2) tā'at tapuğ kılsa ol tünni on toğkuzdın küdezmiş kerek yigirmi toğkuzka tegi tağ tünlerde bolğay (3)

lem yekun süresining sözi

lem yekun süresi Medîneliğ turur sekiz âyet turur (4) Kūfelîğlar Hicâzliğler Şâmlîğlarda toğkuz âyet turur Başralîğlar kavlında söz bir âyette (5) turur *muħlişîne lehu'd-dîne* [98/5] âyet turur Başralîğlarda haberde kelmiş turur *men kara'e* ³⁵⁸ (6) *sürete lem yekun kâne yevme'l-kıyâmeti ma'a hayri'l-berriye* yalavaç şalli'llâhi 'aleyhi ve sellem (7) yarlıkâmı turur kim kim erse lem yekun süresini okısa bolğay uluğ künde yalavaçlar (8) katında edğülükler birle lem yekun süresi toğkuz âyet turur toğson toğkuz kelime turur üç yüz toğson tört harf turur

süretu'l-beyyine semâniye âyâtin

(10) başladım ol idi atı birle kim Muhammedni yalavaçlıkka ıdı ³⁵⁹ bağırsak kim arığ ağırlıg yarlıgını Muhammedka ıdı ³⁶⁰ soyurkağan kim mü'minlarğa uçmaq va'desini kıldı ³⁶¹

1 (11) bolmadı ³⁶² anlar kim küfr ketürdiler ³⁶³ kitâb eyelerindin ³⁶⁴ [337b] tağı ortak çoşğanlardın adrılğanlar ³⁶⁵ ançağa tigrü kim kelse anlarğa açuğ huccet ³⁶⁶

2 (2) bir yalavaç Tangrıdın kim okıyur ³⁶⁷ arığ kılınmış şahîfelerni ³⁶⁸ arığ kılınmış

³⁵⁵ selâmetlik

³⁵⁶ Son satır okunamayacak durumda.

³⁵⁷ Bu varağa geçişte bir önceki varak ile uyuşmazlık var.

³⁵⁸ karâhâ

³⁵⁹ başladım Tangrı atı birle

³⁶⁰ üküş rahmetlig

³⁶¹ rahmeti lâzım

³⁶² ermedi ermediler

³⁶³ kâfir boldılar tandılar

³⁶⁴ boğunındın

³⁶⁵ ayırılğanlar

³⁶⁶ bitünlük

³⁶⁷ okur

³⁶⁸ bitiglerni

- 3 (3) anıng içinde rāst kitāblar ³⁶⁹ rāst³⁷⁰
- 4 taqı ayırılmadı anlar kim (4) birildiler kitābnı meger mundın song kim keldiler anlarğa açuq huccet
- 5 (5) taqı buyrulmadı meger munung üçün kim ıulluq kılsalar Tangrığa hāliš kılığlılar ³⁷¹ bolup (6) dīnni rāst müsülmān bolup³⁷² taqı kılsalar namāznı taqı birseler (7) zekatnı ³⁷³ taqı ol rāstning dīni turur
- 6 haqıqat üze anlar kim [338a] küfr ketürdiler ³⁷⁴ kitāb eyelerindin kitāb taqı müşriklerdin ³⁷⁵ tamuğ otı içinde bolurlar (2) tamuğ cāvizāneler ³⁷⁶ anıng içinde anlar anlar tururlar kim yaratılmışning yawuzraqları ³⁷⁷ tururlar yaratılmış
- 7 (3) haqıqat üze anlar kim bittiler ³⁷⁸ taqı kıldılar eğgü ‘amellerni ³⁷⁹ anlar anlar turur kim (4) yaratılmışning yahşıraqları ³⁸⁰ tururlar
- 8 cezāları ³⁸¹ idileri katında ³⁸² idileri ikāmet ³⁸³ büstānları (5) ikāmet ³⁸⁴ aqar astınındın ³⁸⁵ arıklar cāvizāneler ³⁸⁶ anıng içinde (6) hemişe ³⁸⁷ hoşnüd boldı Tangrı anlardın taqı hoşnüd boldı andın (7) ol ³⁸⁸ ol kim erseke kim korkuttı idisindin

³⁶⁹ tüz bitigler köni hükmler

³⁷⁰ köni tüz

³⁷¹ katıksız

³⁷² ya‘nı arığ dīn idika turur

³⁷³ zekatnı

³⁷⁴ tandılar

³⁷⁵ yime ortak koşğuçılardın

³⁷⁶ mengülügler

³⁷⁷ yavuz

³⁷⁸ kirtindiler

³⁷⁹ iş

³⁸⁰ eğgürek

³⁸¹ yanutları

³⁸² üskinde

³⁸³ turğu

³⁸⁴ turğu

³⁸⁵ altınındın

³⁸⁶ mengülügler

³⁸⁷ ulaşu

³⁸⁸ ol ‘adn uçmaqnı

bu lem yekun süresi Medīnede inmiş turur

[338b] cuhūdlar işi içinde Ḥayber Fedek Vādī' l-Ḳurīda³⁸⁹ cuhūdları yalavaçnı kim erse (2) anlarça imgetmedi öçde bolmadı öldürmekinçe hişārlarını bozdı yalavaçdın (3) telim bilgüler koldılar telim bilgü keltürdi hīç yanmadılar Tangrı 'azze ve celle bu süreni (4) ıdı cuhūdlar kirtinmediler bitmediler yalavaçka anıng birle kim belgürdi anlarça yalavaçnıng (5) haqq peygāberlikini bildiler velikin yaşurdılar

ez-zulzile süresining sözi

(6) izā zulzilet süresi Mekkede inmiş turur amarı Medīneliğ turur ayurlar sekiz āyet turur Kūfelig (7) –larda Medenīyyu' l-Evvelde önginlerde tokkuz āyet turur söz bir āyetde turur *eštāten* [99/6] Kūfelig Medenīyyu' l-Evvel (8) āyet tutmaslar haberde kelmiş turur kim *men kara'e sürete' l-zulzileti fekāne innemā sürete' l-bakara* (9) *u 'tiye mine' l-ecri kemen kara'e rubu' l-ḳur' ān*³⁹⁰ yalavaç şalla' llāhu 'aleyhi ve sellem yarlıkamış turur kim (10) kim erse izā zulzilet süresini okısa andağ bolğay kim el-bakara süresini okıdı yime (11) birilgey muyandın andağ kim Ḳur' āndın törtte biri okımış teg bolğay (12) izā zulzilet süresi tokkuz āyet turur ottuz biş kelime turur yüz ellig biş harf turur

süretu' z-zilzāl şemāniye āyātın ve hiye Mekkiyetin

[339a] başladım ol idi atı birle kim kamuğ halknı kıyāmet kün gürdın kopğarur³⁹¹ bağırsağ kim ölüglerni tiriglikke keltürür³⁹² soyurğağan kim kün kırı ağırınça eğgülüki zāyi' kılmās³⁹³

- 1 (2) ol vaqtın kim³⁹⁴ tepretildi tepretilmekini
- 2 taqı çıkarıldı yir (3) yüklerini³⁹⁵
- 3 taqı aydı ādemī ne³⁹⁶ turur anga
- 4 ol kün (4) sözleyür³⁹⁷ haberlerini³⁹⁸
- 5 munung birle kim haqqat üze iding vaḥy kıldı anga

³⁸⁹ < Vādī' l-Ḳurī > nıng

³⁹⁰ "Kim zulzile suresini ve bakara suresini okumuşsa Kur'anın dörtte birini okumuş sevabı verilir."

³⁹¹ başladım Tangrı atı birle kim

³⁹² üküş rahmetlig

³⁹³ rahmeti lāzım

³⁹⁴ kaçan kim

³⁹⁵ ya' nī ölüglerni

³⁹⁶ ni

³⁹⁷ sözler

³⁹⁸ tanuqluqlarını birür

- 6 (5) ol kün kaytur³⁹⁹ kişiler taqut hâli üze⁴⁰⁰ munung üçün kim körgüzülsele
'amellerini⁴⁰¹
- 7 (6) kim kim kılsa zerre endâzesinçe⁴⁰² edgülükni körgey anı
- 8 taqı kim kim kılsa (7) zerre endâzesinçe yawuzluqni⁴⁰³ körgey anı

bu izâ zulzilet süresi Mekkede inmiş turur

[339b] bilgilerke bu yir tirmeki içinde söz bar amarı ayurlar ol vaqıtta bolğay kim borğu (2) ürseler amarı ayurlar ol vaqıtta kim 'isî kökdin inse amarı ayurlar kim kiğinki (3) borğu ürseler ol vaqıtta yir tirgey kişilerni özindin çıkarğay saqış yiringe (4) barğaylar bu âyet kim Tangrı 'azze ve celle yarlıkadı ve *ağ-raceti'l-arzu eşkâlehâ* [99/2] (5) ol gencler turur kim yir çıkarur kemişür 'isî mehdî öğinde bolğay

ve 'l-'âdiyât süresining sözi

(6) ve 'l-'âdiyât süresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim *men kara'e sürete ve'l-'âdiyâti* (7) u 'tiye mine'l-ecri 'aşeru hasenâtin bi'adedi men mâte bi'l-muzdelifeti ve şehide cem'en⁴⁰⁴ (8) yalavaç şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yarlıkâmış turur kim kim erse ve'l-'âdiyât süresini okısa birilgey (9) muyandı on edgülük ol kişiler sanınça kim Müzdelifede ölmüş bolsalar tirikip kişiler (10) körmüş bolsa ve'l-'âdiyât süresi on bir âyet turur kırk kelime turur yüz altmış dört harf turur

süretu 'âdiyât ahedâ 'aşera âyâtin ve hiye Mekkiyetin

(12) başladım ol idi atı birle kim kâfırlarğa qahr kıılır⁴⁰⁵ bağırsağ kim mü'mınlarğa nuşret açınur⁴⁰⁶ soyurkağan kim kâfırlerning mâl tawarlarını müsülmánlarğa ğanımet kıılır [340a]

- 1 kâsem yâğ kıılır men⁴⁰⁷ yügürgen ağlar birle ün kıılığlı bolup⁴⁰⁸
- 2 taqı ot çıkarğanlar birle çıkığlı bolup
- 3 taqı ğâret kıılğanlar birle (2) tang birle

³⁹⁹ yanar yanarlar

⁴⁰⁰ taqılmışlık hâli üze gürüh gürüh

⁴⁰¹ iş

⁴⁰² kün kırı ağırınça

⁴⁰³ yavuz

⁴⁰⁴ "Kim âdiyât suresini okursa Müzdelife'de ölen ve şehit olanlar sayısının on katı sevap verilir."

⁴⁰⁵ başladım Tangrı atı birle

⁴⁰⁶ üküş rahmetlig

⁴⁰⁷ ant içer men

⁴⁰⁸ solıglılar bolup solığanlar

- 4 kopardılar ⁴⁰⁹ anda ⁴¹⁰ toğni ⁴¹¹
 5 ortada boldılar aning birle bir yığmka
 6 (3) haqıkat üze âdemî idisinge nū-sipāsılık ⁴¹² kılğan turur
 7 taqı ol aning üze (4) aning tanuq turur
 8 taqı haqıkat üze ol âdemî māl ⁴¹³ sewügi ⁴¹⁴ üçün baħıl ⁴¹⁵
 9 (5) bilmes mü ol vaqtın kim ⁴¹⁶ ahtarıldı ol kim gūrlar ⁴¹⁷ içinde turur
 10 taqı ol kim cem' kılındı ⁴¹⁸ (6) köngüller içinde turur
 11 haqıkat üze idileri anlarnı ol kün bilgen turur

ve 'l-‘adiyāt süresi Medīnede inmiş turur

bir gürüh üçün kim yalavaç ‘aleyhi’s -selām [340b] ımış (?) erdi bir yirke kaç kün keçti anlardın haber yok erdi Tangrı ‘azze ve celle angar ukturdu (2) bu süre içinde aydı kim *ve 'l-‘adiyāti zabħā* [100/1] ya'nī ol atlar hürmeti solıturlar (3) *fel müriyāti kadħā* [100/2] ya'nī ol atların hürmeti kim yügürürde tırnaqlarındın ot (4) sıçraturlar *fel muğırāti şubħā* [100/3] ya'nī yime anlar kim erte ol yirke tegdiler yalavaç ukti (5) bildi kim āsān selāmet ol yir suwke tegmişler uruşu tururlar

el-ķāri‘a süresining sözi

(6) el-ķāri‘a süresi Mekkede inmiş turur on bir āyet turur Kūfelıglarda on āyet turur Hicāzliglerde sekkiz (7) āyet turur Başralıglar Şāmlıglarda söz üç āyette turur ilki *el-ķāri‘a* [101/1] āyet turur Kūfelıglarda (8) *haffet mevāzī-nuhu* [101/8] āyet turur Hicāzliglerde Kūfelıglarda haberde kelmiş turur kim *men ķara'e sūrete 'l-ķāri‘a saķķele Allāhu mizānehu yevme 'l-ķiyāmeti*⁴¹⁹ yalavaç şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıķamış turur kim (10) kim el-ķāri‘a süresini oķısa Tangrı ‘azze ve celle aning sevāb terāzüsini ⁴²⁰ ağır kılğay uluğ künde (11) el-ķāri‘a süresi on āyet turur ottuz kelime turur

⁴⁰⁹ kopurdılar

⁴¹⁰ aning birle

⁴¹¹ toğ

⁴¹² nā-sipāsılık

⁴¹³ tawar eğgülık

⁴¹⁴ sevügi

⁴¹⁵ katıg turur kısıganç turur

⁴¹⁶ kaçan kim

⁴¹⁷ sin

⁴¹⁸ yime bilgürüp yığlındı

⁴¹⁹ “Kim ķāri‘a suresini okursa Allah onun kıyamet günü mizanını ağır kılar.”

⁴²⁰ ülgüsini

sūretu'l-ķāri'a aħeda 'aşera āyātin

[341a] başladım ol idi atı birle kim kıyāmetni adaķın kıılır ⁴²¹ bağırsak kim mü'minlarķa bitig ong eliglerinde birür ⁴²² soyurķağan kim mü'minlarķa saķış āsān kıılır⁴²³

1 (2) kıyāmet ⁴²⁴

2 ne ⁴²⁵ turur kıyāmet

3 taķı ne ⁴²⁶ bildürdi ⁴²⁷ sanga ne⁴²⁸ turur kıyāmet

4 (3) ol kūn kim bolur kişiler taķıtılmış kelebek ⁴²⁹ mengizlig ⁴³⁰ taķıtılmış

5 (4) taķı bolur tağlar çöyülmüş ⁴³¹ boyağlıg yüng mengizlig ⁴³² çöyülmüş

6 taķı (5) ol kim ağır boldı ölçülmüşleri ⁴³³

7 ol rızālīg ⁴³⁴ tiriglik içinde turur

8 (6) taķı ol kim erse kim yüngül boldı ölçülmüşleri

9 anıng anası ⁴³⁵ hāviye ⁴³⁶ turur

10 (7) taķı ne biltürdi sanga ne turur ol

11 ot kıızğan ot [341b]

bu el-ķāri'a uluğ kūn bolur

yā Muħammed ne bilür sen kim uluğ kūn ni bolur kıayu kişi kim (2) ülgüsi ⁴³⁷ ağır bolsa angar uçmaķda orun bar bolğay körklüg hoş tiriglik bolğay (3)

⁴²¹ başladım Tangrı atı birle

⁴²² üküş rahmetlig

⁴²³ rahmeti lāzım

⁴²⁴ uluğ kūn

⁴²⁵ ni

⁴²⁶ ni

⁴²⁷ <bil>tü<rdi>

⁴²⁸ ni

⁴²⁹ çökürge

⁴³⁰ teg

⁴³¹ atmış çapılmış

⁴³² teg

⁴³³ <ölçü>lmiş terāzüsi

⁴³⁴ taplamış kabül kıılmış

⁴³⁵ yanışı

⁴³⁶ tüşgen taķı kalğan turur

____ Semünung yiyesi

⁴³⁷ eğgülık terāzüsi

andağ kim tileğay hoşnüd bolğay taķı kayu kiři kim ülgüsi eğgölükdin yenik kalsa (4) tamu içinde kalğay hāviye bir tamuning atı turur Mekke kāfirleri Ebū Cehl teg yime Velīd tegler (5) üçün kim tün kün yalavaçnı 'aleyhi's -selām imgetür erdiler Cebrīl 'aleyhi's-selām bu süreni (6) keltürdi uluğ küning kınnını yād kıldı yime kirtinmediler

elhākum süresining sözi

(7) elhākum süresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim (8) *men kara'e süretu'l-elhākum lem yuhāsebhullāhu bi'n-ni'am ellezī en'am 'aleyhe fī dārı'd-dunyā ve u'tiyā mine'l-ecri kemen karāe elfu āyātin*⁴³⁸ yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yarlıķamış turur kim kim erse (10) elhākum süresini okısa Tangrı 'azze ve celle anıing birle saķış kıılmağay ol ni'metler üze kim (11) angar dünyā birmiş yime birilgey muyandıng ming āyet okımış teg bolğay (12) elhākum süresi sekkiz āyet turur yigirmi sekkiz kelime turur yüz on tokkuz harf turur (13)

süretu'l-tekāsür semāniye āyātin ve hiye Mekkiyetin

[342a] başladım ol idı atı birle kim uluğ künde tamuğnı bilgürtür⁴³⁹ bağırsak kim kıllarınga ni'met birür⁴⁴⁰ soyurķağan kim ni'metler saķışını mü'minlarķa āsānraq kıılır⁴⁴¹

- 1 (2) meşğül kıldı sizni üküşlük da'vı kılıřmaq⁴⁴²
- 2 ançaķa tigrü kim ziyāret kıldıngız gür -sitānlarķa⁴⁴³
- 3 (3) yığlıning⁴⁴⁴ terk bolğay kim bilgey siz
- 4 andıng song yığlıning⁴⁴⁵ terk bolğay kim bilgey siz
- 5 (4) yığlıning⁴⁴⁶ eger bilse erdingiz⁴⁴⁷ yaķınnıng bilmiş⁴⁴⁸ mengizlig

⁴³⁸ “Kim elhakum suresini okursa Allah onu dünyada verdiği nimetlerden hesaba çekmez furaye okumuş gibi sevap verilir.”

⁴³⁹ başladım Tangrı atı birle

⁴⁴⁰ üküş rahmetlig

⁴⁴¹ rahmeti lāzım

⁴⁴² artuķluk tilemek māl birle

⁴⁴³ sınağlarķa

⁴⁴⁴ haķķā kim

⁴⁴⁵ haķķā kim

⁴⁴⁶ haķķā kim

⁴⁴⁷ bilsengiz

⁴⁴⁸ siziksiz * bilig

* şeksiz

6 körgey ök süz⁴⁴⁹ tamuġnı

7 (5) andın song körgey ök siz anı yaqınning ‘aynını⁴⁵⁰

8 andın song sorulġay oġ suz⁴⁵¹ (6) ol kün tena‘umdıñ⁴⁵²

bu elhākum süresi mütekebbir ‘Arablar sözinde kelmiş turur

(9) ‘Arab gürūhlarında⁴⁵³ küwezlenür erdiler (10) bir ekindi birle bir gürūh köplükdin küwezlenür erdiler bir gürūh şı‘r қоşуçılıқdin bir gürūh [342b] alplıқdin bir gürūh öz kişilerini öger erdiler ölüglerini yime yād kılur erdiler (2) Tangrı ‘azze ve celle bu süreni ıdtı aydı silerning küwezlikingiz bu mu turur kim tiriglerni (3) öge sayur siler yime ölüglerini yād kılı sayur siler bat bolġay kim bilgey siz mundın (4) yanġay siz öz özleringizni yıraқdin tamuda körsengiz siler ya‘nı gürdin yana aydı (5) *şumme le teravunnehā ‘ayne’l-yaqīn* [102/7] yana körsengiz sizler yaqındın yana sorġaylar silerke (6) ni‘metlerdin

ve ‘l-‘aşr süresining sözi

ve ‘l-‘aşr süresi Mekkelig turur Medīneliġ (7) –lar Mekkīyyu ‘l-Āhīr ve ‘l-‘aşr [103/1] -nı āyet tutmaslar ve *tevāşav bi ‘l-ħaqqı* [103/3] āyet turur Mekkeliglerde Medenīyyu ‘l-Āhīrde (8) haberde kelmiş turur kim *men ħara ‘e sürete ‘l-‘aşri ħateme Allāhu lehu bi ‘ş-şabr* (9) ve *kāne min aşhābi ‘l-ħaqq yevme ‘l-kiyāmeti*⁴⁵⁴ yalavaç şalla‘llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıqamış turur kim (10) kim erse ve ‘l-‘aşr süresini oқısa [...]

süretu‘l-‘aşr selāşe āyätin

[343a] başladım ol idi atı birle kim mü‘minlarқа İmān birip körklüġ kıldı kerāmet kıldı⁴⁵⁵ baġırsaқ kim tā‘at kılmaққа tevfiқ birür⁴⁵⁶ soyurқаġan kim edġülük kılmaқ tevfiқ kılur⁴⁵⁷

1 (2) ħasem yād kılur men⁴⁵⁸ zamāne birle

449 ök siz körgey erdingiz körgey siz

450 şekksizning * közini
* <şekksiz >lik<ning>

451 her -āyine sorulġay siz

452 ni‘metler edġülükler āsāyişler taқı lehvdin *
* oyundın

453 ögür

454 “Kim asr suresini okursa Allah onun sabrını artırır ve kıyamet günü hak sahipleriyle beraber olur.”

455 başladım Tangrı atı birle

456 üküş rahmetlig

457 rahmeti lāzım

458 ant içer men tün kelmeki tün barmaқı ħaqqı

2 ādemī⁴⁵⁹ ziyān⁴⁶⁰ içinde turur

3 meger anlar kim (3) bittiler⁴⁶¹ taķı kıldılar eğgü 'amellerni taķı vaşıyyet
kılıştılar⁴⁶² s̄ābit iş birle⁴⁶³ (4) taķı vaşıyyet kılıştılar şabr birle⁴⁶⁴

bu ve 'l-'aşr ant mengizlig turur

'aşr sıkmaķ bolur ikindi⁴⁶⁵ namāzı yime bolur (5) Tangrı 'azze ve celle ant yād
kıldı kim ikindi namāzı hürmeti birle kim bu biş namāzdın ikindi (6) namāzı
fāzilraķ turur yana Tangrı 'azze ve celle aydı ikindi namāzı haķķı hürmeti
kişiler yas kılığuçılar (7) tururlar meger ol kişiler kim kirtindiler taķı eğgölük
kılurlar ilkin imānnı yād (8) kıldı kiçin eğgölük kılmaķnı yana tutturdı haķķ
dādķa yana tutturdı şabr kılmaķķa bu ajunda (9) kayu kişi kim mundağ bolsa
kutulmuş bolğay

el-hümeze süresining sözi

[343b] el-hümeze süresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim *men kara'e
sūretu'l-hümeze* (2) *u'ṭiye mine'l-ecri 'aşera ḥasenātin bi'adedi men estehzi'u
bimuḥammedin ve şahbihim*⁴⁶⁶ (3) yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yar-
lıkamış turur kim kim erse el-hümeze süresini okısa birilgey anga (4) muyan-
dın on eğgölük ol kişiler sanınça kim Muḥammed peygāberķa füsüs ilikler
erdiler yok erse (5) eğgü iş birle işlegenler anga bu el-hümeze süresi tokkuz
āyet turur

sūretu'l-hümeze tis'a āyātin ve hiye Mekkiyetin

(7) başladım ol içi atı birle kim bu cihānda mengölük tiriglik birmes⁴⁶⁷ bağır-
saķ kim mü'minlarķa cān tartmaķnı āsān kıılır⁴⁶⁸ soyurķağan kim kāfirlarķa
cān tartmaķ küçey kıılır⁴⁶⁹

⁴⁵⁹ yangluluk kişi

⁴⁶⁰ korluk

⁴⁶¹ kirtindiler

⁴⁶² yime söz iş tutuzdılar

⁴⁶³ tölenmiş köni söz işde

⁴⁶⁴ işkibey birle

⁴⁶⁵ ikindü

⁴⁶⁶ "Kim hümeze suresini okursa peygamber efendimiz ve ashabıyla alay edenlerin sayısının on katı sevap verilir."

⁴⁶⁷ başladım Tangrı atı birle

⁴⁶⁸ üküş rahmetlig

⁴⁶⁹ rahmeti lāzım

- 1 (8) bīcārelik⁴⁷⁰ tigme bir kişining ‘ırzını⁴⁷¹ sındurğanka⁴⁷² ta‘n⁴⁷³ kılğanka
 2 ol kim yığdı⁴⁷⁴ mālını⁴⁷⁵ (9) taqı sanadı⁴⁷⁶ anı
 3 saqınur⁴⁷⁷ kim mālı cāvizāne⁴⁷⁸ kıldı anı
 4 yıglınsun⁴⁷⁹ [344a] her -āyine bırakılğay⁴⁸⁰ tamuğka sındurğan otka⁴⁸¹
 5 taqı ne⁴⁸² biltürdi sanga ne turur hıtame⁴⁸³
 6 (2) Tangrının yandurulmuş⁴⁸⁴ otı turur
 7 ol kim aşar taqı gālib bolur⁴⁸⁵ köngüller üze
 8 (3) ol⁴⁸⁶ anlarning üze örtüglüg turur
 9 örekler temdīd kılnmış örekler içinde⁴⁸⁷ (4)

bu el-hümeze süresi Mekkede inmiş turur

anınğ üçün kim yalavaç ‘aleyhi’s -selām (5) işleri keçer bolsalar anlar közleri irinleri birle yawuz nirseler ayur erdiler yüzlerinde (6) qarşu ayumas erdiler Tangrı ‘azze ve celle bu süreni idti yarlıkadı *veylun li kulli* (7) *hümezetin lumezetin* [104/1] ya‘nī vāy ol kişi üze kim kişide kiçin angar bolmayın yawuz (8) sözlese bu ol kişi kılğay kim tawar tirgey yime anı sanayu turğay ya‘nī Velīd (9) önginler yime mundağ kiçin tamu sözleri aydı kınları birle

- 470 vāy
 veyl tamuğı
 471 ap uyını
 472 ‘ayb kılğanka
 473 fūsūs mashāra yobı
 474 tirdi
 475 tawar
 476 yime sadı
 477 sağnur
 478 hemīşe mengü mengülük
 479 haqqā kim
 480 kemişilgey
 481 uşatğan * otğa
 * yinçgen
 482 ni
 483 ni turur tamuğ
 484 tamdurulmuş
 485 yalınğı yoqalar
 486 ol ot
 487 uzatmış yitiz uzun tırgükler *
 * öreler

el-fil süresining sözi

(10) bu el-fil süresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim *men kara'e süretu'l-fil* [344b] *afehu Allāhu eyyāme hayātihi fi'd-dunya mine'l-kazfi ve'l-meshi*⁴⁸⁸ yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (2) yarlıkamış turur kim kim erse el-fil süresini okısa Tangrı 'azze ve celle angar 'āfiyet saknuklık (3) birgey tirigligi barınça bu ajunda kamuğ türlüğ kındın (4) bu el-fil süresi biş āyet turur yigirmi üç kelime turur tokson yiti harf turur

süretu'l-fil hams^u āyātin

(6) başladım ol idi atı birle kim Ka'beni 'aziz kıldı⁴⁸⁹ soyurkağan kim yazukluğlarını öz rahmeti birle umançlıg tutar⁴⁹⁰ soyurkağan kim anıng düşmenlerini helāk kılar⁴⁹¹

1 (7) körmedüñ mü sen neteg kıldı iđing⁴⁹² fil eyeleri birle⁴⁹³ fil

2 (8) kılmadı mu keydlerini⁴⁹⁴ zāyi⁴⁹⁵ kılmak içinde

3 taķı ıdı (9) anlar üze ögür ögür kuşlarını ögür ögür

4 atar erdiler anlarını taşlar birle basrulmuş bişmiş balçıkđın

5 [345a] taķı kıldı anlarını yinmiş ekin⁴⁹⁶ mengizlig

el-fil süresining tercümesi bu turur

(2) bu el-fil süresi Mekke de inmiş turur Ebrehe bin eş-Sabbāh şânında künyeti bū Yeksüm erdi bu (3) Ebrehe Habeş meliki ilindin erdi yingen birle kelmiş erdi Ka'beni bozmaq için bu söz andağ (4) erdi kim telim yıllar bar erdi kim Yemen ilini Habeş meliki tutar erdi öz kişilerinde biregünü (5) Yemen ili tapa ıdımiş erdi Ebreheni yime Yemen ili tapa ıdımiş erdi işligke bu Ebrehe ol (6) begni öldürdi yime Yemen ilini özi tuttu Habeş meliki sü tarttı Ebrehe uğradı taķı ant içti kim Yemen ili (7) topraķını yime başgay men Ebrehe kanını tökgey men Ebrehe bu sözni eşitti erse yalavaç çıkardı (8) telim belālar birle Habeş meliki tapa ıdı aydı eşittim kim melik mening için birü keltür men

⁴⁸⁸ “Kim fil suresini okursa Allah onu dünya hayatı boyunca düşmandan ve değişmesinden korur.”

⁴⁸⁹ başladım Tangrı atı birle

⁴⁹⁰ üküş rahmetlig

⁴⁹¹ rahmeti lāzım

⁴⁹² iğing āy Muḥammed

⁴⁹³ pil kişileri birle

⁴⁹⁴ allarını yaman saķınanlarını

⁴⁹⁵ azgunluk yolsuzluk

⁴⁹⁶ yapurğak*

* yaprak

anın (9) kulu turur men iki kul uruştılar biri yok boldı bu iş için kelmeğü ke-
rek apang melik ant (10) içmiş bolsa kim mening qanım tökgey yime Yemen
ili toprakını basğay antınka bir sarınçğa (11) ıdtım qanını töksün yime bir qap
tolu Yemen ili toprakını ıdtım melik anı basun kim antı (12) tüşgey bu yala-
vaç Habeş meliki tapa tegdi Ebrehening yumuşını tegürdi Habeş meliki bu
sözni [345b] eşitti erse köngli hoş boldı Yemen ilini anga açındı Ebrehe aning
sewünçinde kim melik (2) andın hoşnüd boldı Yemen ilinde tigma bir kintte
bir kilise itti Şan‘ān kintinde bir kilise itti (3) andağ kim ajun içinde mundağ
yok erdi altun kümiş birle anı qaldurdı körklüg bezedi yana kişi (4) ıdtı kişi-
lerke ajunda aydı Habeş melikining bir kilisesi bar turur kim ajunda andağ
öngin yok (5) ol Ka‘be kim anda turur siler ança körklüg ermes kişiler bardılar
kim anı kördi erse körmekdin toymadı (6) bu Ebrehe yalavaç çıkardı ol kişiler
tapa ıdtı kim ol tavāfını kim Ka‘beqa kılur siler munda (7) kelingler kiliseka
kılinglar bu Ka‘bedin körklügrek turur ni‘met munda telim bağlar arasında
(8) turur bu yalavaç keldi erse Mekke kişileri bu yalavaç birle tutuştılar yime
qaçtılar Yemen tapa bardılar (9) bir er bar erdi Mekkede Züheyr bin Bedr atlığ
ant içti kim Yemen ilinka bargay men yime anlarınq kiliselerinde (10) sigey
men tip bardı Yemen ilinğa kiliseka kirdi aydı qaç kün bu kilisede Tangrıka
tapayın (11) kiliseke kirdi tünle boldı erse Züheyr qoqtı yime telim sidi tamları
mihrābları (12) sitükdin arıqsız kıldı taqı qaçtı yana Mekkeke keldi yarındası
kün kişiler kirdiler (13) andağ kördiler erse Ebreheqa uqturdılar aydılar Mek-
kedin bir er keldi bizing kilisede mundağ [346a] iş kıldı Ebrehe ant içti kim
men Ka‘beni yir birle tüz kılgay men tip yalavaç ıdtı Habeş (2) meliki tapa
aydı men Ka‘beni bozar men amarı ayurlar Habeş meliki özi keldi amarı ayur-
lar toqkuz (3) yengen ıdtı Ebrehe bir sü çıkardı Yemen ilindin sansız Habeş
meliki yime telim sü (4) ıdtı bu telim sü birle keldi Mekke qapuğinga tüşti
Mekkeliglerin ne kim yılkıları (5) bar erse qamuğını yağmaladılar⁴⁹⁷ Mek-
ke uluğı ‘Abdu’l-Muṭṭalib erdi aning iki yüz tiwesini (6) iletmiş erdiler Eb-
rehe qatınğa keldi ol kün Ebreheni körmedi Ebrehe kişi ıdtı Mekkeke (7) kim
baqınglar Mekkeligler tutuşurlar mu yalavaç bardı yana yandı kim Mekkelig-
ler ayurlar biz üşmes miz (8) sen bilür sen Ka‘be birle biz tağka ağğay miz
Ebrehe ne kim gerek erse kılsun Ebrehe yime aydı (9) manga silerning birle iş
yok men Ka‘beni bozar men yime yanar men kiğın ‘Abdu’l-Muṭṭalibqa (10)
yol birdi anı kördi tahtdm indi ‘Abdu’l-Muṭṭalib birle yir üze olturdılar ‘Ab-
du’l-Muṭṭalib (11) –ning sözün eşitti ança hoş keldi kim könglinde aydı apang
‘Abdu’l-Muṭṭalib Ka‘beni mindin (12) qolsa angar bağışlağay men kiğın aydı
hāceting bar mu tilegil ‘Abdu’l-Muṭṭalib aydı sening (13) süng mening iki
yüz tiwemni ilettiler fermānlağıl manga birsünler Ebrehe aydı nelük mindin
[346b] Ka‘beni qolmadıng Ka‘be uluğraq turur aydı men tiwe id[...]. idisi er-

⁴⁹⁷ gāret

mes men (2) Ka'bening idisi küçlüg turur küdezgey Ebrehe 'Abdu'l-Muṭṭalib tiwesini birdi 'Abdu'l-Muṭṭalib (3) keldi Mekkeliglerke aydı tağka ağınglar yumkı tağka ağdılar Ka'be içinde kişi (4) kalmadı Ebrehe buyurdı Ka'beni Mekkeni kamuğ biringler yengenni utru keltürür erdiler sü yengen (5) sünginge kelür erdiler ürüng yengen erdi Maḥmūd atlıg Ḥabeş meliki idmiş erdi kaçan ḥarāmka (6) tegdiler erse yengen elig adağ ḥarām içinge kigürmedi niçe kim urdılar erse kirü kitti süler (7) atlıglar ḥarām қапуғinga bardılar bir kişi südin ḥarāmka kirümedi Tangrı 'azze ve celle kuşlar ıdı (8) karluğaç teg tengiz kuđuғinga bardılar tigme biri bir kes ⁴⁹⁸ balık ⁴⁹⁹ aldılar bir kes ağızlarında bir kes (9) adaqlarında kökke ağdılar ançaqa tegi kim balık taş boldı yana keldiler sü üze turdılar tigme (10) bir erke bir taş attılar taş başlarınga tegip adaqlarından çıktı ol taşdın tenleri baş boldı (11) kiçir erdiler (?) tenleri kuruğ boldı tüştiler kamuğı öldiler yengenler yılkılar ne kim anlar birle (12) bar erdi kamuğı yok boldılar nirseleri ni'metleri kaldı tap Mekkeligler tağ üze erdiler ün eşitmesler (13) erdi 'Abdu'l-Muṭṭalib aydı imdiқа tegi südin kelür erdi imdi kelmes bir er bar erdi Mes'üd bin [347a] Bişr atlıg Ṭā'if uluğı erdi 'Abdu'l-Muṭṭalib anga aydı kel baralım körelim ne bolmış turur kaçan (2) ol yirke tegdiler erse 'Abdu'l-Muṭṭalib aydı munda kim sü bar erdi imdi kuşlar körer men (3) kim mundağ kuşlar körmişim yok südin yime ün kelmes andağuk қorқunç birle keldiler (4) kördiler cümle barçası ölmüş erdiler bir kişi tirig kalmamış erdi tüşmiş erdiler (5) tenlerindin iring aқar erdi 'Abdu'l-Muṭṭalib ol Mes'üd birle kitmānlar buldılar aldılar iki (6) kuğuğ kazdılar tigme kuđuғni tolu kıldılar altun kümiş göherlerdin yime kuğuğlar başın (7) örttiler kiçin bardılar Mekkeliglerke uқturdılar keldiler ni'metlerin talumların (8) gāretlediler Mekkeliglerning baylıqları 'Abdu'l-Muṭṭalib Қureyş baylıqları ni'metleri (9) Ḥabeşlerdin erdi amarı ayurlar Ḥabeş meliki yime anda erdi Esved bin Ma'sūd atlıg anda yok (10) boldı amarı ayurlar yengenler telim erdi amarı ayurlar yengen bir erdi tep kaç kün keçti erse (11) Mekkeligler imgediler ol ölügler yıdıғındın Tangrı 'azze ve celle bir bulıtnı ıdı (12) yağmur keldi ança kim ölüglerni kötürdi tengizқа ilette Mekkeligler қutuldılar ol ödde kim (13) Ebrehe sü birle yok boldı bir arқış ol kilise қatında tüşmiş erdi қış erdi yawlaқ tamluğ [347b] erdi kilise қапуғında ot kılmış erdiler tünle yattılar kiliseke ot tüşti (2) köydi nirse kalmadı Tangrı yarlığı birle bu turur aşḥābu'l-fil keçmiş kim yād kıldımız (3)

el-İlāf sūresining sözi

el-İlāf sūresi Mekkelig turur dört (4) āyet turur 'Irāklıg Şāmlıglarda biş āyet turur Ḥicāzliglerde söz bir āyette turur (5) *aṭ'amehum min cūn* [106/4] āyet turur Ḥicāzliglerde ḥaberde kelmiş turur kim *men қара'e* (6) *sūreti'l-İlāfi u'ti-*

⁴⁹⁸ pāre

⁴⁹⁹ balçık

*ye mine'l-ecri 'aşera hasenātin bi'adedi men bi'l-ka'beti ve'atefeka bihā*⁵⁰⁰
 (7) yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yarlıkamış turur kim kim erse el-īlāf
 süresini okısa (8) birilgey anga muyandın on eşgölük ol kişiler sanınça kim
 Ka'be tegresinde tezgindiler (9) yime anlar sanınça kim anıng içinde kirdiler
 sakındılar bu el-īlāf süresi (10) biş āyet turur yigirmi üç kelime turur toqson
 yiti harf turur

sūretu Ƙureyş erba'a āyātın

(12) başladım ol içi atı birle kim Ƙureyşning könglini eşgölük birle ısıttı ⁵⁰¹
 bağırsağ kim anlarğa açlıqda aş birdürdi ⁵⁰² soyurğağan kim anlarını qorqunç-
 dın imīn kıldı ⁵⁰³

1 [348a] Ƙureyşning öğrenmeki üçün ⁵⁰⁴ öğrenmekleri üçün

2 köçmekinge ⁵⁰⁵ kışning tağı yayning

3 (2) kulluğ kılsunlar⁵⁰⁶ bu iwning iğisinge bu iw

4 ol kim yitürdi ⁵⁰⁷ anlarğa (3) açlıqdın tağı imīn kıldı anlarını ⁵⁰⁸ qorqunçdın
 (4)

bu el-īlāf süresi Mekke de inmiş turur

Ƙureyş şānında tigme kış yay anlardın bir (5) arqıŞ Şām yolında barur erdi
 anıng üçün kim anların tiriğlikleri Şāmlıgdın erdi (6) Mekke de tariğ ekmes
 erdiler Ƙureyş şavlığ erdi ajunda gencde birü Ƙureyşni bu at üze köplik (7)
 üçün ayurlar *tekarreşe'l-ğavme izā icteme 'ū*⁵⁰⁹ ya'nī kaydasa kim telim kişiler
 bolsalar (8) yime tirişseler Ƙureyşliğ ayurlar yime ayurlar kim bir tınlığ bar
 tengizde öngin tınlıqlarını kamuğını (9) urur öngünler anı urumaslar angar Ƙu-
 reyş ayurlar bu sözde bir şi'r aymışlar (10)

Şi'r

ve Ƙureyş elletī teskunu el-bahre bihā summiyet Ƙureyşu Ƙureyşen

⁵⁰⁰ “Kim İlahi suresini okursa Kâbe'yi tavaf eden ve orada itikâf edenlerin sayısının on katı sevap verilir.”

⁵⁰¹ başladım Tangrı atı birle

⁵⁰² üküş rahmetliğ

⁵⁰³ rahmeti lâzım

⁵⁰⁴ Ƙureyşning yaraşıklıqı * üçün

* köngülleri işliğı

⁵⁰⁵ sefer kılmakınga

⁵⁰⁶ tapunsunlar

⁵⁰⁷ aş birdi

⁵⁰⁸ yime kütğardı

⁵⁰⁹ “Toplandıkları zaman kavme bağlandılar.”

[348b]

yā kulle'l 'uṣ ve semīn lā tetruk fihā [...] cenāheyn riyşen
hakezā fi'l-bilād hay kureyş ye'kulüne elbilāde eklen keşşen
*ve lehum ahiri'z-zamān nebiyyun yekburu el-ḳatlu fihim ve'l-ḥamuşā*⁵¹⁰

eraeyte süresining sözi

bu eraeyte süresi Mekkelig turur yime yiti āyet turur (5) 'Irāḳlıḡlarda altı āyet turur Ḥicāzliglerde Şāmlıḡlarda söz bir āyette turur *ellezīne hum yurāūn* [107/6] (6) āyet turur 'Irāḳlıḡlarda ḡaberde kelmiş turur kim *men ḳara'e sūrete erāeyte ḡafera Allāhu lehu* (7) *inne kāne lizzekāti mūdiyyen*⁵¹¹ yalavaḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yarlıḡamış turur kim kim erse (8) eraeyte süresini oḡısa Tangrı 'azze ve celle anga yarlıḡaḡay eger bolsa zekat muyanlıḡnı yitiz birgen (9) bu eraeyte süresi yiti āyet turur yigirmi biş kelime turur yüz on ḡarf turur

süretu'l-mā'ün seb'a āyātın

(11) başladım ol idi atı birle kim münāfiḡlarını kāfirlerdin aḡırdı ⁵¹² baḡır-saḡ kim kāfirlerini müsülmānlardın aḡırdı ⁵¹³ soyurḡaḡan kim mü'minlerini imānsızlardın ödürdi ⁵¹⁴ **[349a]**

- 1 kördüng mü anı kim yaḡanḡa nisbet ḡılır dīnni ⁵¹⁵
- 2 ol ol kişi turur kim (2) iriglik birle iter ⁵¹⁶ yetimni ⁵¹⁷
- 3 taḡı yöndürmes ⁵¹⁸ dervīşning ḡā'amı üze ⁵¹⁹
- 4 (3) bīḡāreliḡ ⁵²⁰ ol namāz ḡılḡanlarḡa

⁵¹⁰ Denizde oturan kureyş, Böyle kureyş kureyş olarak isimlendirildi
Ey güve ve şişmanlar, Orada tüy kanadı bırakmayın
Böyle Kureyş bölgesinde ülkede ülkeyi soyarak yiyorlar
Onların ahir zamanda peygamberi vardır ve içlerinde savaş ve bozgunculuk büyü.

⁵¹¹ "Kim eraeyte suresini okursa zekāti vermek şartıyla Allah onu affeder."

⁵¹² başladım Tangrı atı birle

⁵¹³ üküş rahmetlig

⁵¹⁴ rahmeti lāzım

⁵¹⁵ saḡış yanut kūnini

⁵¹⁶ sarsıtur

⁵¹⁷ öḡsüzni

⁵¹⁸ yime ḡarīş* ḡılmas

* ḡarīz

⁵¹⁹ aş birmekke ḡıḡaylar üze

⁵²⁰ vāy

5 anlar kim anlar öz namâzlarından (4) gâfiller turur ⁵²¹

6 anlar kim anlar riyâ kılurlar ⁵²²

7 taķı yıǵarlar ⁵²³ (5) zekatnı ⁵²⁴

bu eraeyte süresi Mekkede inmiş turur

(6) Velîd bin el-Muǵîre sözi içinde oǵulları yime kumuǵ (7) kün yawuzluk kılur erdiler yalavaç birle anı imgetür erdiler Ebû Tâlib tirig erken Ebû Tâlib (8) –ka ayur erdiler elig bu Muḥammeddin kısğa kılǵıl biz yime mundaǵ kıla-lım sanga kul (9) bolalım yalavaç ‘aleyhi’s -selâm aning cevır küç zaḥmetindin Mekkeni koğur erdi Tangrı ‘azze ve celle [349b] bu sözni idti *eraeytellezî yukezzibu bi’d-dîn* [107/1] ya’nî körmes mü sen anlarını kim (2) yalǵan tutarlar uluǵ künni ol ol kişi turur kim uçuzlar ögsüzni yigü birmes çıǵayķa (3) yana iki yüzlüǵler sözini aydı kim *fe veylun li’l-muḥallîn* [107/4] ya’nî kıın ol kişi üze turur kim (4) namâzda ergülük ⁵²⁵ kılur kişi yüzi üçün yime ķolsa kim öz eğgülikini kişilerdin tapsa (5)

el-kevşer süresining sözi

el-kevşer süresi Mekkeliǵ turur ḥaberde kelmiş turur kim (6) *men ķara’e sū-rette’l-kevşer saķāḥu Allāhu min enhāri’l-cenneti ve u’ṭiye mine’l-ecri ‘aşera ḥasenātin* (7) *bi’adedi kulli ķurbānun ķarrebeku el-’ibādu fi yevmi ’idin ev yaķrabūne min ehli’l-kitābi ve’l-muḥrikīne* ⁵²⁶ (8) yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıķamış turur kim kim erse el-kevşer süresini okısa Tangrı ‘azze ve celle (9) içürgey angar uçmak arıklarından yime birilgey uçmağın on eğgülik tiǵme bir ķurbān sanınça kim (10) bayram küninde boǵuzlarlar azu cuḥudlar tersālar boǵuzlarlar bu el-kevşer süresi (11) üç āyet turur on kelime turur kırķ iki ḥarf turur

sūretu’l-kevşer şelāşe āyātin

[350a] başladım ol idı atı birle kim Muḥammedķa telim nime açındı ⁵²⁷ baǵır-saķ kim namāz ķurbān kılmak fermānladı ⁵²⁸ soyurķaǵan kim aning düşmenni helāk kıldı ⁵²⁹

⁵²¹ ḥabersiz köngül kitermişler tururlar

⁵²² kişiler körüngüsü üçün iterler

⁵²³ yime yıǵarlar kişilerdin

⁵²⁴ zekatnı ķolutǵını

⁵²⁵ körüngülük

⁵²⁶ “Kim Kevşer suresini okursa Allah ona cennetten bir ırmak verir ve bayram günü Allah’a yaklaşan ve ehl-i kitaptan ve müşriklerden yaklaşanların sayısınca on katı sevap verilir.”

⁵²⁷ başladım Tangrı atı birle

⁵²⁸ üküş rahmetlig

⁵²⁹ rahmeti lâzım

- 1 (2) **ḥaḳīḳat** üze biz birdük sanga ⁵³⁰ uçmaq ḥavzını ⁵³¹
 2 namāz kılğıl ⁵³² idingke ⁵³³ (3) taḳı tiwelerni boğuzlağıl ⁵³⁴
 3 ḥaḳīḳat üze yigrenening ⁵³⁵ ol eksük turur ⁵³⁶ (4)

bu el-keṣer süresi Mekkelig turur

bu süre ol vaḳtta indi kim (5) tanğuçılar yalavaç üze elig uzatmış erdiler Ebū Ṭālibde kiḳin bir kün mezgitde namāz (6) kılur erdi biregü keldi bir ying top-
 raḳ yalavaçning başı üze ḳoydı yalavaçning saçı (7) telim erdi toprak boldı
 yalavaç iwke yandı kızlarda biregü yalavaçning başını (8) yuyu birdi ol kız
 yığlar erdi yalavaç aydı yā ⁵³⁷ kızım yığlama mundağ imgekler (9) manga
 atam ḳadaşı Ebū Ṭālib ölmekindin tegdi yalavaç ‘aleyhi’s -selām Tangrıdın
 ḳolur erdi kim (10) destür birgil tanğuçılar birle uruşmaḳğa destür [...] ança
 kim Tangrı ‘azze ve celle [...] ⁵³⁸

[351b] Ḥabeş tapa barınglar bu keçmiş yime ayılmış turur

en-naşr süresining sözi

(2) en-naşr süresi süresi Mekkelig turur ḥaberde kelmiş turur kim *men ḳara’e
 sürete’n-* (3) *naşri feke’ennemā kāne mimmen şehide Muḥammeden yevme
 fetḫi Mekke* ⁵³⁹ yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıḳamış turur kim (4)
 kim erse en-naşr süresini oḳısa andağ bolğay kim yalavaç birle Mekke açlur
 kün bile bolmış teg (5) en-naşr süresi üç āyet turur on toḳuz kelime turur
 yitmiş sekiz ḥarf turur

süretu’n-naşr selāşe āyātin

(6) başladım ol idi atı birle kim yalavaçğa naşr açındı ⁵⁴⁰ bağırsaq kim Mekke-

⁵³⁰ birdimiz sanga āy Muḥammed

⁵³¹ Keṣer yolını ol ajunda

⁵³² namāz oḳuğul

⁵³³ Tangrınga

⁵³⁴ yime ḳurbān kılğıl

⁵³⁵ sening düşmening

⁵³⁶ ya’nī süngsüz * turur

* <sü>ng siz

⁵³⁷ āy

⁵³⁸ 350b ve 351a varakları eksik.

⁵³⁹ “Kim Naşr suresini okursa Feth-i Mekke gününde Hz. Muhammed’i sav görenlerle beraber olur.”

⁵⁴⁰ başladım ol idi atı birle

ni angar aç a birdi ⁵⁴¹ soyurkağan kim ümmetining şefi' kıldı ⁵⁴²

1 (7) ol vaqtın kim ⁵⁴³ keldi Tangrının yārīsi taqı açmaq ⁵⁴⁴

2 taqı kördüng kişilerni (8) kirürler Tangrının dīninge ögür ögür⁵⁴⁵

3 tesbīh kılğıl ⁵⁴⁶ [352a] idingning ögmeki birle iding taqı yarlıkayu tilegil kim ⁵⁴⁷ haqīkat üze ol erdi⁵⁴⁸ tevbe qabūl kılğan ⁵⁴⁹ (2)

bu en-naşr süresi Mekke de inmiş turur

ol vaqıtta kim yalavaç ‘aleyhi’s -selām (3) Mekke tapa barmış erdi haccū’l-vi-dā’ kılmiş erdi yalavaç bu haccka çıktı erse qabīleler tapa (4) kişi idti kamuğı haccka keldiler yalavaç Medīnedin harām tuttu telim tiweler iletti qurbān (5) boğuzlamak için ‘Alīni Necrān tapa idmiş erdi muyanlık almak için yalavaç ‘aleyhi’s-selām kişi idti (6) ‘Alī raziya’llāhu ‘anhu andın haccka harām tuttu keldi ol ilde ança köp kişiler tiriştiler (7) kim hergiz kişi munça körmiş yok erdi andağ bu süre ol kün indi yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi (8) ve sellem bir hutbe okıdı yavlaq körklüg yime bu süreni okıdı aydı Tangrı ‘azze ve celle (9) bu fetħni manga açındı ya’nī Mekke fetħini öngin fütühlar birle kamuğ müsülmānlar pezīrlədiler (10) aydı Tangrı yarlıkar mening busutum keldi erse müsülmānlar köp boldılar ajunda (11) nomung yağıldı imdi silerni Tangrıka ısparladım adın mini munda körmegey (12) siler bu sözni aydı erse halk ara-sında yığlamak sınçtamak qoptı [352b]

tebbet süresining sözi

tebbet süresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim (2) *men kara’e süre-te tebbet ercū en lā yecme’a Allāhu beynenu ve beyne Ebū Lehebin fī dārin vāhidin*⁵⁵⁰ (3) yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıkamış turur kim kim erse tebbet süresini okısa umınç (4) anı tutar men kim Tangrı ‘azze ve celle anı Ebū Leheb birle bir tamuda tirmegey ya’nī tamuğka kivürmegey (5) bu tebbet süresi biş āyet turur yigirmi üç kelime turur sekson harf turur

⁵⁴¹ üküş rahmetlig

⁵⁴² rahmeti lāzım

⁵⁴³ qačan kim

⁵⁴⁴ yime Mekke açmağı

⁵⁴⁵ gürūh gürūh

⁵⁴⁶ arığlağıl namāz kılğıl

⁵⁴⁷ qolğıl kim

⁵⁴⁸ erür

⁵⁴⁹ pezīrlağan

⁵⁵⁰ “Tebbet suresini okuyanın onun ve Ebu Leheb’in ehlini Allah’tan bir evde toplamamasını rica ederim.”

süretu't-tebbet hams^ü āyātın ve hiye Mekkiyetin

(7) başladım ol idi atı birle kim yalavaçnı ağırladı ⁵⁵¹ bağırsak kim anıng könglin küdezdi ⁵⁵² soyurkağan kim anıng düşmenin helāk ⁵⁵³ kıldı ⁵⁵⁴

1 (8) yoqaldı ⁵⁵⁵ Ebū Lehebning ikki eligi Ebū Leheb taqı yoqaldı

2 niyābet ⁵⁵⁶ kılmadı andın mālı ⁵⁵⁷ (9) taqı ol kim qazgandı ⁵⁵⁸

3 köygey terk kirip otqa kim yalınglangan turur

4 taqı tişisi [353a] otunnung kötürgeni

5 boynında bar turur urqan yip urqanlardın büktürülmüş (2)

bu tebbet süresi Mekke de inmiş turur

Ebū Lehebning yime anıng qancavīsining (3) işlerinde ol vaqıtta kim Tangrı 'azze ve celle yarlıkemiş erdi yalavaçqa (4) ve *enzir* 'aşireteke'l-aqrabīn [26/214] bu āyet keldi erse yalavaç 'aleyhi's -selām (5) yarlıkadi tağ başınga bardılar ün birdiler yā Mekkeligler kamuğı eşittiler tiriştiler (6) yalavaç aydı yā kişiler mini bilür mü siz aydılar keđ bilür miz aydı ne birle (7) bilür siz aydılar könilikde emānet küdezmekde vahydın burun Muḥammedü'l-Emīn (8) atamış erdiler yalavaç aydı mini hīç yawuz işde yalğan sözde körmişingiz bar mu (9) aydılar yoq aydı imdi bilingler kim men Tangrıning yalavaçı turur men manga āyet keldi kim (10) ve *enzir* 'aşireteke'l-aqrabīn [26/214] ya'nī қадаşlarıngnı mening dīnimқа (11) oқıgıl қадаşlarıм siler siz ayınglar *lā ilā-he illa 'llāh* andın burun kim (12) kişi cevāb birse Ebū Leheb qopa keldi aydı yā Muḥammed bizni bu iş üçün mü oқıdıng ⁵⁵⁹ [353b] ağızdın yar yalavaç yüzinge saldı aydı tüfv sening yüzüng bu kün sening nomung üze (2) bolsun Ebū Leheb sening dīningdin bizer turur yalavaç ol sözdin қаđguluğ boldı (3) kişiler tarıldılar Cebrīl 'aleyhi's-selām keldi bu sözni keltürdi kim tüfv Ebū Leheb üze (4) bolsun yime anıng ni'metleri üze bolsun angar öz ni'metleri asıg ermes ol barçası ot turur (5) köyürgen uluğ күnde Ebū Lehebning bir qancavīsini bar erdi yalavaçnı düşmen tutar erdi tang (6) atmasdın burun qopar erdi yirindin tiken keltürür erdi mezigit yolında tarır erdi Tangrı (7) 'azze ve celle yarlıkadi kim *vemraetuhu ḥammālete'l-ḥaṭab* [111/4] ol yime tamuda bolğay

⁵⁵¹ başladım Tangrı atı birle

⁵⁵² üküş rahmetlig

⁵⁵³ yok

⁵⁵⁴ rahmeti lāzım

⁵⁵⁵ kurudı

⁵⁵⁶ fā'ide asıg

⁵⁵⁷ anga anıng tawarı

⁵⁵⁸ kazandı

⁵⁵⁹ ündeding

turur tamuda bir (8) tağ bar Veyl atlıg ol kaçavī uçasınga ot yükler bir ot yip birle bağıg ol yip (9) boynında ilnür Veyl tağınga ağar ol otnı yüklep tirmen kaçan tağ başınga tegse yana tağdın (10) tüşer ol ot yüki bir ança altın⁵⁶⁰ bolur bir ança üstün bolur mundağ mengü köye turğay (11) yalavaç ‘aleyhi’s-selām kayu vaqıtta kim dīnini açuq kılsa erdi Ebū Leheb ayur erdi kişilerke (12) anıng sözini eşitmengler kim ol telü turur yalavaç ‘Alīka aydı bir qonukluq itgil ‘Alī (13) bir qonukluq kıldı qurı su (?) keldi bir ança itmekdin barçasınga yitürdi yalavaç ‘aleyhi’s-selām [354a] yime Mekkeliglerini [...] okıdı telim halk tiriştiler yigü üze erdi kamuğı yidiler (2) yigüdin hīç eksümedi yime kıdın fārıdılar erse Ebū Leheb aydı bilür mü siz qaşaşım oğlı (3) bu qonukluqñı nelük itti anıng üçün kim öz yılwinçilikini bizke körgüzse yalavaç ol (4) kün nirse aymadı yarındası kün yana kamuğını ündedi Ebū Lehebni ündemedi aydı (5) bilingler kim qaşaşarım siler siz andağ kim Tangrı yarlıkar öz yarlıgında (6) *ve enzir ‘aşirateke’l- aqrabın* [26/214] kirtiningler apang kirtinsengiz mini köni ayğan (7) tutunglar men silerni öz halifetim kılayın Tangrı ‘azze ve celle manga vaqt urmuş turur kim (8) sening dīningni kıyāmetka tegi tutğay men Ebū Leheb aydı sen aydıng biz eşittimiz imdi (9) iwmegil biz yime kengeşelim qoptılar bardılar ol söz turur kim yalavaç yarlıkadı (9) *zūviyet lī el’arzu fe’uriytu meşārikehā ve meğaribehā littahdis*⁵⁶¹

sūretu’l-ihlāş sözi

(10) el-ihlāş sūresi sūresi Mekkelig turur bir ança Medīneliğ turur tört āyet turur ‘İrāklıglarda (11) Medīneliğlarda biş āyet turur Mekkeliglerde Şāmlıglarda söz bir āyette turur *lem yelid* [112/3] āyet turur (12) Şāmlıglarda Mekkeliglerde haberde kelmiş turur kim *men kara’e sūretu’l-ihlāş [354b] fekenma kara’e sūlūsü’l-qur’āni mine’l-ecri ‘aşera hasenātın bi’adedi men āmene bi’llāhi ve melāiketihı* (2) *ve kutubihı ve rusūlihı ve’l-yevmi’l-āhiri misle ecti mieti şehīdin ve bi’adedi* (3) *men eşrak bi’llāhi ve āmene bihi*⁵⁶² yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıkāmış turur kim (4) kim erse ihlāş sūresini okısa andağ bolğay kim Qur’āndın üç ülüşindin (5) birini okımış teg yime birilgey angar muyandı on edğülük kirtinmiş kişiler (6) sanınça Tangrı ‘azze ve celleka yime firışteleringe taqı kitāblarınğa yalavaçlarınğa uluğ künke (7) yüz şehīdning muyanı teg bolğay yime bütka tapğanlar sanınça taqı Tangrı ‘azze ve celleni (8) bir tigenler sanınça ihlāş sūresi tört āyet turur on biş kelime turur kırk yiti harf turur

⁵⁶⁰ astın

⁵⁶¹ “Bana yeryüzü verildi ve doğusu ve batısı gösterildi.”

⁵⁶² “İhlas suresini okuyan Kur’an’ın üçte birini okumuş gibidir ve Allah’a, meleklerine, peygamberlerine ve ahiret gününe inanlar sayısınca on katı sevabı ve yüz şehit verilir ve Allah’a şirk koşanlar ve ona inananlar sayısınca on katı sevap verilir.”

sūretu'l-ihlāş erba'a āyātīn

(10) başladım ol idi atı birle kim andın adın uluğ idi yok⁵⁶³ bağırsağ kim angar oğul kız hīç kişi yok⁵⁶⁴ soyurkağan kim angar teng tuş ortak yok⁵⁶⁵

- 1 [355a] aytğıl ol⁵⁶⁶ idi⁵⁶⁷ bir turur
- 2 ol idi kim uğranılmış turur⁵⁶⁸
- 3 toğurmadı⁵⁶⁹ (2) taqı toğurulmadı⁵⁷⁰
- 4 taqı bolmadı⁵⁷¹ anga teng⁵⁷² bir⁵⁷³ (3)

bu ihlāş sūresi Mekkelig turur

ol vaqıtta indi kim Medīne cuhūdları (4) Fedek Kureyza Vādū'l-Kurī hişār-larındın çıktılar Mekkeligler tanğuçılar birle (5) Mekkeke keldiler yalavaç 'aleyhi's -selāmdın meseleler sordılar⁵⁷⁴ meselelerdin biri bu (6) erdi kim aydılar ayğıl Tangrıng neteg turur Cebrīl keldi bu sūreni keltürdi (7) yime aydı kim ayğıl yā Muḥammed mening Tangrıng bir turur angar ortak yok iş yok ewlig (8) 'ayāl yok vezīr nezīr yok қоş⁵⁷⁵ yok ne kim bizni қоş yarattı ol bir turur erklig ne kim қoldı (9) ne kim қolsa қилur ne kim қилdı 'adl dād birle қилdı şamed turur yigūke hāceti yok (10) içgūke hāceti yok kim ersedin toğmadı yime kim erse andın toğmadı hīç kim erseke (11) mengzemes anıng teg nirse⁵⁷⁶ yok Tangrıka mundın artuq şıfat қилu bilmesler ol özini mundağ aydı [355b]

el-felaq sūresining sözi

bu el-felaq sūresi Medīnelig turur haberde (2) kelmiş turur kim *men қara'e sūrete'l-felaqi u'tiye mine'l-ecrin keennemā қara'e* (3) *cemū'l-kutubilleti enzelehā Allāhu te'alā el-enbiyāe ve 'alā muḥammedin şal'llāhi 'aleyhi ve*

⁵⁶³ başladım Tangrı atı birle

⁵⁶⁴ üküş rahmetlig

⁵⁶⁵ rahmeti lāzım

⁵⁶⁶ ya'nī aytğıl āy Muḥammed

⁵⁶⁷ Tangrı

⁵⁶⁸ mungsuz kim barça munğluğlarning sığınğusı turur

⁵⁶⁹ kim erse andın toğmadı

⁵⁷⁰ yime ol kim ersedin toğmadı

⁵⁷¹ yime yok taqı bolmağay

⁵⁷² teng tuş

⁵⁷³ hīç kim erse*

* kişi

⁵⁷⁴ ayttı <lar>

⁵⁷⁵ cūft

⁵⁷⁶ nime şeyy

'aleyhim⁵⁷⁷ (4) yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve 's-sellem yarlıkamış turur kim kim erse el-felaḫ sūresini oḫısa (5) birilgey angar muyandın andağ ḫalı kim ḫamuğ bitigler kim Tangrı 'azze ve celle ıdımış turur (6) yalavaçlar tapa yime Muḫammed tapa barçasını oḫımış teg bolğay el-felaḫ sūresi biş āyet turur (7) yigirmi üç kelime turur yitmiş biş ḫarf turur

sūretu'l-felaḫ ḫams^u āyātin ve hiye Mekkiyetin

(9) başladım ol ıdı atı birle kim andın adın uğan yok⁵⁷⁸ bağırsak kim andın adın igtülegen⁵⁷⁹ yok⁵⁸⁰ soyurḫağan kim andın adın yarlıkāğan yok⁵⁸¹

- 1 (10) aytğıl⁵⁸² sığınur men⁵⁸³ tang Tangrısınğa⁵⁸⁴
- 2 ol nirsening yawuzluḫındın kim⁵⁸⁵ yarattı⁵⁸⁶
- 3 [356a] taḫı ḫaranḫu tünnü<ng şe >rrindin⁵⁸⁷ ḫaranḫu ol vaḫtın kim⁵⁸⁸ ḫaranḫu kirdi⁵⁸⁹
- 4 taḫı tüfgürgenlerning⁵⁹⁰ şerrindin (2) tüfgürgenler tügenler içinde⁵⁹¹
- 5 taḫı ḫased kılğannıng⁵⁹² şerrindin (3) ol vaḫtın kim ḫased kıldı

⁵⁷⁷ “Kim Felak suresini okursa Allah'ın peygamberlere ve Hz. Muhammed'e indirdiği kitapların hepsini okumuş sevabı verilir.”

⁵⁷⁸ başladım Tangrı atı birle

⁵⁷⁹ asrağan

⁵⁸⁰ üküş rahmetlig

⁵⁸¹ rahmeti lāzım

⁵⁸² ayğıl ya'nī ayğıl āy Muḫammed

⁵⁸³ ḫoşulanur men

⁵⁸⁴ Tangrısınğa

⁵⁸⁵ yamanlıḫındın şerrindin

⁵⁸⁶ törütti

⁵⁸⁷ yime tün ḫaranḫuluḫı şerrindin

⁵⁸⁸ ḫaçan kim

⁵⁸⁹ boldı

⁵⁹⁰ yime ürgerler yılwinçiler

⁵⁹¹ yılwinçilik tügenleri içinde

⁵⁹² yime yaman saḫınğan

EK 2: Tıpkıbasım Örnekleri [334b-340a]:

Extended Summary

Kutadgu Bilig is accepted as being the first known work of Turkish Islamic Literature. Even though Kutadgu Bilig is far from being an exemplary work of literary high art, it nevertheless carries much importance within the scope of the history and culture of the Turkish languages, joining the ranks with more pragmatic works such as Atebetu'l-Hakâyık, Divân-ı Hikmet, Nehcü'l-Ferâdis, Kıyasu'l-Enbiyâ, Mi'racnâme, and Mukaddimetu'l-Edeb, all of which also appeal to the public at large. How the Turks perceived Islam can be understood through these works. Moreover, the fundamental source behind these works is the Holy Qur'an.

The first examples of Qur'anic translations, upon which drew directly from the Qur'an itself, as well as which hold a significant place within the history of the Turkish languages, were done in the Karakhanid language. In the literature, in addition to these works, there are other translations in also existence as well which have survived to the present day, including the Rylands and 'TIEM 73' manuscripts. The Hekimoğlu and Uzbekistan manuscripts, alongside the Anonymous Qur'an Commentary, are among important works penned in the Khwarezm language. Another important work written in the Khwarezm language is a translation of the Qur'an, manuscript number 293, which is housed in the city of Mashhad.

At the Âstan-i Quds-i Razavi Library in Iran, this particular manuscript (293), of which 358 of the 361 translated leaflets have been kept, comprises of a translation starting from the surah Sad of the Qur'an, as well as contains a translated commentary. It is understood, according to an overall calculation, that this translation was prepared in three volumes. The other two volumes have yet to be obtained as of present.

The article is continuation of paper that we had already published with Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya titled "Horezm Türkçesi ile Yapılan Kur'an Tercümelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler-I" (TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi April 4, 2015) and it considers the following subjects in detail: Copies of the Mashhad translation, sources of the copy, copy's relevance in relation to other translations, the copy's archaism, and moreover it's role in the history of Turkish languages. The copy, which was completed on March 14th, 1337 by the son of Sheikh Yûsuf al-Ebarriy, Muhammad, and is titled Seyyidi'l Hattat, is the through translation of the Holy Qur'an starting from the surah Sad. In this translation, there are two subjects attract a great deal of attention and which are not seen in former copies. In the first of these, the copy involves both word-by-word interlinear translation and includes tafsir stories about the surahs and verses there within. In the interlinear translations, there are more than one equivalent for many of the Arabic words, thus making this one of interesting features of the copy. Given this, these synonyms partly show dialect differences -one of which points to Eastern Turkish, and the other points to Oghuz Turkish. What is more, in the copy we see a lot of hapax examples. This copy was copied a mere three years after TIEM 73. A Karakhanid Turkish translation of the Qur'an is pivotal for Turkish language history.

The following conclusions have been reached in the article:

1. The Masshad Turkish Qur'an Translation is, thus, an original manuscript produced through translation. No direct link between this interlinear translation and other translations of the Qur'an done in Eastern Turkish was found.

Furthermore, no direct link between the Masshad manuscript and other translations of the Qur'an done in Eastern Turkish was identified either. The real reason behind why Masshad manuscript is a stunning example among of the first Turkish translations of the Qur'an is the fact that it both contains the translation of each line of the Qur'an beneath the original, as well as because it contains a commentary section as well. The Mashhad Manuscript is also original in that it provides more than one possible translation of each exclusively Arabic concept. The only known copy in which the work is directly linked to is the Persian transliteration is the Persian Taberî translation no. 87, which is registered in the Hagia Sophia Collection at the Suleymaniye Library.

2. The primary source of both the commentary as well as the story sections include two major works, namely the *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* and the *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, both by Muhammet bin Cerir et-Taberî. This translation by Sheikh Yûsuf al-Elbâriyy's son Muhammad, was edited into a semi-compilation drawing from a number of works.

The son of the uncle of the Prophet Muhammed Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib, the famous Islamic scholars Ebu'l-Hattâb Katâde b. Dâime b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî and Ebu'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî, as well as the commentary penned by the first glossator to comment on the Qur'an from beginning to end, Mukâtil b. Suleiman, alongside the works *Kitâbu'l-Îrcâ* and *Kitâbu'l-Fiten* by Hasan b. Muhammad b. Hanefiye and Ebu'l-Fidâ ibn Kesîr, are among the sources cited in the text. What is more, the fact that Abu Hurairah Abdurrahman b. Sahr's opere cicato ed-Devsî, Ahmed b. Hanbel's al-Musnad, as well as *Kutub-i Sitte* (which were adopted as main set of hadith books during the 14th century) may also have been used within the text, which is thought provoking. In addition, Ishak bin Ahmed al-Huzâ'î's name is moreover mentioned in the text as well. Another source of the text is *Nizamu'l-Mulk's Siyasetnâme*, or *Siyeru'l-Mulûk*, as it is also known. In one story that speaks of Anushirvan, it is said that one should consult the *Siyeru'l-Mulûk* in order to delve into the narrative.

3. It is obvious that the text displays characteristics from both late-period Karakhanid and early-period Khwarezm Turkish. The language characteristics of the text will be examined in greater detail with future studies.

